

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Diplomová práce

Vera Arshinnikova

Souvislost přírodních katastrof a sociální důvěry

Connection between natural disasters and social trust

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat vedoucí této práce, paní doktorce Markétě Sedláčkové, za její cenné rady, připomínky a vstřícnost, které přispěly ke vzniku této práce. Děkuji také vyučujícím a jiným členům katedry, které mě při psaní této práce morálně podpořili. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat svým rodičům za jejich podporu během celého studia i psaní této práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 2019

.....

Vera Arshinnikova

Abstrakt:

Tato práce se zabývá sociálním dopadem přírodních katastrof v podobě změn v úrovni generalizované důvěry. Nejprve formuluji teoretická východiska analýzy a docházím k závěru, že změna v úrovni sociální důvěry je adaptační reakcí na nově vzniklá rizika. Dále formuluji vlastní teorii změny a kontinuity postoje po přírodní katastrofě, přičemž vycházím z úlohy úrovně důvěry před katastrofou. Po přírodní katastrofě může docházet ke konformitě na straně jedinců, jejichž úroveň důvěry se odlišuje od úrovně většiny. Dále identifikuji jiné intervenující proměnné, které mohou vstupovat do daného vztahu, a to i pomocí analýzy konkrétního případu – zemětřesení Tóhoku v Japonsku s přihlédnutím ke kulturnímu kontextu země. Vyslovuji hypotézu, že k dočasnému snížení sociální důvěry po katastrofě došlo z důvodu technogenní katastrofy ve Fukušimě.

Klíčová slova: sociální důvěra, přírodní katastrofy, řízení rizik, komunita, Japonsko

Abstract:

This work deals with the social impact of natural disasters in the form of changes in the level of generalized trust. First, I formulate the theoretical basis of the analysis and conclude that the change in the level of social trust is an adaptive response to the newly emerged risks. Furthermore, I formulate my own theory of change and continuity of attitudes after a natural disaster based on the role of the level of trust before the disaster. Following a natural disaster, there may be more conformity on the part of individuals whose level of trust differs from that of the majority. I also identify other intervening variables that can influence a given relationship, including by analyzing a special case - the Tohoku earthquake in Japan where, I take into account country's cultural context. I hypothesize that the temporary decline in social trust after the disaster occurred because of the technogenic disaster in Fukushima.

Keywords: social trust, natural disaster, risk management, community, Japan

Obsah

Úvod.....	6
1. Specifika důvěry.....	8
1. 1. Roviny a druhy důvěry.....	8
1. 2. Zdroje důvěry.....	12
2. Sociální důvěra a přírodní katastrofa.....	18
2. 1. Základní logika vazby.....	18
2. 1. 1. Úloha úrovně důvěry před katastrofou.....	20
2. 1. 2. Důvěra a riziko.....	24
2. 2. Intervenující proměnné.....	34
3. Případová studie.....	41
3. 1. Metodologická východiska analýzy.....	41
3. 2. Kulturní kontext Japonska.....	42
3. 3. Zemětřesení v Tóhoku.....	47
Závěr.....	50
Seznam použitých zdrojů.....	52

Úvod

Důvěra je důležitým faktorem při řešení otázek, týkajících se řízení rizik. Její úroveň ovlivňuje percepci rizik a kvalitu mezilidské kooperace za podmínek stresu a nejistoty (Siegrist, Earle & Gutscher, 2007). Avšak je také pravdou, že i zmíněná situace ve výsledku může mít zpětný dopad na úroveň sociální důvěry vzhledem ke zkušenostem, kterými prošel daný jedinec či daná sociální skupina. Konkrétní podoba této stresující události hraje velkou roli v podobě změn v úrovni důvěry, jelikož každá z nich zapříčiňuje odlišná rizika, a tudíž vyžaduje odlišné zpětné reakce.

V empirickém výzkumu byl vyzorován nejednoznačný vztah mezi sociální důvěrou a přírodními katastrofami jakožto vysoce rizikovými událostmi. Některé studie dochází k závěru, že přírodní katastrofa narušuje sociální kohezi a snižuje úroveň důvěry (Miller, 2006; Papanikolaou, 2012), kdyžto jiné naopak usuzují, že přírodní katastrofa může mít pozitivní vliv na sociální důvěru a dokonce povzbudit lidi k altruistickému chování (Albrecht, 2018; Chang, 2010). Nutí nás to tedy přemýšlet: co stojí u základů těchto rozporuplných svědectví? Jaké intervenující proměnné vstupují do vztahu mezi přírodní katastrofou a jejím výsledným sociálním dopadem?

Cílem této práce bude zjistit, jaké faktory, jak a proč zprostředkovávají vztah mezi přírodní katastrofou a změnou úrovně sociální důvěry v komunitě a případně i celé společnosti. Tuto výzkumnou otázku můžeme konkretizovat následovně: jaké proměnné na makro a mikrosociální úrovni způsobují pokles či zvýšení sociální důvěry v důsledku přírodní katastrofy?

Při zkoumání vztahu mezi sociální důvěrou a riziky v podobě stresujících událostí, jež jsou schopny onu důvěru ovlivnit, je třeba věnovat zvláštní pozornost typu této události. Proto se budeme distancovat zjištěním z výzkumů a teoretických studií, které se věnují jiným případům než přírodní katastrofám, například katastrofám způsobeným člověkem. Domníváme se totiž, že podstata přírodní katastrofy je zásadně jiná již proto, že v druhém případě členové postižené komunity nemají možnost směřovat zpětnou reakci na konkrétního viníka. To by mohlo ovlivnit podobu změn, které se odehrají v úrovni sociální důvěry, jelikož společný nepřítel se zdá býti poměrně univerzálním důvodem pro sjednocení lidí. Navíc v tomto případě do vztahu vstupuje nejen klima uvnitř komunity, na které se

chceme primárně zaměřit, ale i vztah ke konkrétním institucím nebo jedincům, které tuto katastrofu způsobili. Picou, Brent & Gill (2004) dodávají, že soudní spory, často následující po tomto typu katastrof, dlouhodobě zabraňují procesům obnovení komunity kvůli pokračujícímu psychologickému stresu pro oběti.

Přírodní katastrofy jsou naproti tomu jevy těžce předvídatelné: jediné způsoby, kterými je možno se jim vyvarovat, jsou včasná předpověď nebo vyhnutí se místům, kde se odehrávají. Lee Clarke (2008) však poznamenává, že čím dále tím více lidí obývá místa, která jsou z hlediska vystavení přírodním katastrofám nebezpečná. Důsledky katastrof se rovněž zhoršují, a to jak v počtu ztracených životů, tak i v rozsahu ekonomických škod. Nejdůležitější příčinou zvyšování zranitelnosti komunit je rovněž se zvyšující koncentrace populace, zvláště pak na pobřežích, což dělá téma dopadu přírodních katastrof aktuálním. Lee Clarke (2008) si však všímá, že i přesto sociální vědy často považují přírodní katastrofy za výjimečné, zřídka se stávající události, jejichž důsledky není třeba studovat vzhledem k obtížné generalizaci na „všednější“ sociální témata. Takovýto způsob přemýšlení ale zabraňuje možnosti vyvíjet teorie o tom, jak přírodní katastrofa skutečně ovlivňuje společnost a vytvářet na jejich základě návody pro budoucí případy. Místo toho, abychom přemýšleli o přírodní katastrofě jako něčem, co se stane s jen malou statisticky kalkulovanou pravděpodobností, musíme vždy mít na vědomí, že k nim skutečně dochází. Přírodní katastrofy mohou také poskytnout prostředky pro studium obecných společenských zákonitostí, včetně těch, které předtím nebyly zřejmé (Sorokin, 1942). Jako každá stresující událost odhalují skryté hodnoty a tendence k chování. Dovolujeme si tvrdit, že pochopení sociálního dopadu přírodních katastrof může také poskytnout informace o tom, jak členové komunity reagují i na jiné mimořádné situace (Lee, 2019b).

Účelem první kapitoly této práce je poskytnout teoretický kontext pro další analýzu výzkumného problému. V ní bych se chtěla věnovat specifikům důvěry, relevantním pro hlavní výzkumnou otázku této práce. Dále, ve druhé kapitole, bychom přikročili k otázce základní logiky vazby mezi přírodní katastrofou a úrovní důvěry. V prvním oddílu této kapitoly se zvláště věnujeme úloze predispozičních proměnných ve změně důvěry po přírodní katastrofě. V poslední části této práce naše znalosti aplikujeme na konkrétní případ – zemětřesení a tsunami, které se odehrály v Japonsku v roce 2011. Tuto zemi jsme zvolili z důvodu její specifické historické zkušenosti s přírodními katastrofami, které ji dělají obzvláště zajímavou pro studium, ale zároveň zabraňují možnému srovnání s jinými zeměmi.

1. Specifika důvěry

V dané kapitole chceme postupovat metodou postupného zužování optiky: nejprve by tedy bylo na místě se zmínit o možných způsobech definice důvěry jakožto komplexního sociologického pojmu, který má hodně aspektů. Na tuto úvahu navážeme pojednáním o typech důvěry a relevantních pro naši výzkumnou otázku problémech, které tato typologie přináší. Ukončíme první kapitolu oddílem, který bude věnován zdrojům formování důvěry. Účelem podrobnějšího prozkoumání těchto otázek je nastínit funkcionální úlohu důvěry ve společnosti. Soudíme totiž, že příčiny změn v úrovni důvěry jsou vázány na její funkci ve společnosti.

1. 1. Roviny a druhy důvěry

Důvěru můžeme definovat jako *přesvědčení* o tom, že lidé, které potkáváme ve svém životě, jsou důvěryhodní (Uslaner, 2002). Pojem důvěry však má další aspekty (Hosking, 2016): mimo jiné můžeme ho definovat jako *pocit*, konkrétně pak pocit bezpečí, svobody, jistoty. V tomto případě jde spíše o osobní prožitek, který je ale do jisté míry sociálně determinován. Dále bychom se mohli zmínit o *postojové* dimenzi pojmu důvěra, tedy o důvěře jakožto víceméně dlouhodobém názoru na jisté objekty, osoby a události, který následně ovlivňuje naše jednání. Postoje, stejně jako pocity, nejsou neměnné, ale jsou zároveň stabilnější. Navíc, důvěrou jakožto stabilní pozicí se můžeme podělit s jinými lidmi, proto ve výsledku proniká do společenského tkaniva a stává se z ní součástí sociální struktury. S tím souvisí další aspekt důvěry jakožto *vztahů* mezi dvěma jedinci, jedincem a kolektivem nebo jedincem a sociální institucí. Jde o nepřetržitou interakci, kdy jednání jedné ze stran (či na obou stranách vztahu) může změnit charakter vztahu z důvěrného na nedůvěrný. Bezpochyby, stejná zákonitost platí i pro jiné aspekty důvěry, jelikož přesvědčení, pocity, postoje a vztahy jsou spojeny s lidským jednáním nebo potenciálem pro jednání. Zároveň můžeme tvrdit, že všechny jmenované aspekty jsou tvarovány sociálně, proto sociální důvěra představuje velký zájem pro teoretiky obecných zákonů fungování společnosti.

Důležitá spojovací role různých aspektů důvěry je uznávána nejen v sociologii, ale napříč jinými společenskými vědami. Je přirovnávána k jakémusi pro existenci společnosti nezbytnému lepidlu, které ztužuje rodiny, společenstva, organizace a podniky (Fukuyama,

1996; Misztal, 2011; Putnam, Leonardi, & Nanetti, 1993). Skutečně: do všech dobrovolných sociálních interakcí vstupujeme za vědomého či nevědomého předpokladu, že interakční partner nás žádným způsobem nezneužije. Z hodnocení důvěryhodnosti jiných lidí se tedy stává součástí naší každodennosti, bez níž fungování v rámci sociálních uskupení není možné. Vzájemná závislost aktérů a z toho plynoucí zranitelnost vůči zneužití ze strany jiných (Baier, 1986) dělá z důvěry a nedůvěry jisté *pojistné mechanismy*, které umožňují akceptovat rizika v průběhu sociálních interakcí (Misztal, 2011). Dá se tedy říci, že důvěrné vztahy mezi jedinci svým způsobem podmiňují existenci nejen společenských celků, ale i jakýchkoli dobrovolných interakcí samotných. Tento poznatek však můžeme vztáhnout nejen na interakční úroveň, ale i na úroveň institucí: vzájemná důvěra aktérů je také nezbytná pro budování a fungování demokratických systémů a ekonomický pokrok státu (Fukuyama, 1995; Whiteley, 2000, Yamagishi a kol., 2015).

Považujeme proto za důležité rozlišovat typy důvěry nejen dle obecnějších rovin pojmu, ale i dle úrovní sociální struktury, ve kterých se důvěra projevuje, a jejího objektu. Ve vztahu k výzkumné otázce této práce je důležité dodat, že výzkumná svědectví o vlivu přírodních katastrof na úroveň důvěry ve společnosti tento argument podporují: různé typy důvěry mohou být současně ovlivněny touto stresující okolností jinak (Han, Hu, & Nigg, 2011; Lee, 2019a, 2019b).

Nejrozšířenější teoretická dichotomie, používána i ve výše zmíněných výzkumech, rozlišuje důvěru *partikulární* a *generalizovanou* (Crepaz, Jazayeri, & Polk, 2016; Yamagishi, 2011; Yamagishi a kol., 2015). Partikulární důvěra odkazuje na postoj, jenž jedinci mají vůči lidem ze svého okolí – někomu, koho znají z každodenních interakcí (sem patří rodinní příslušníci, kamarádi, kolegové aj.) – proto tato rovina důvěry také dostává označení *vnitroskupinová*. Naproti tomu generalizovaná důvěra, jak napovídá její název, se vztahuje na „jiné lidi“ jakožto abstraktní skupinu, která zahrnuje i jedince, které osobně neznáme – je označována jako *mimoskupinová*. Yamagishi (2015) dodává, že generalizovaná důvěra je jakousi „výchozí“ důvěrou v jiné lidi obecně nebo konkrétního člověka za podmínky, že nemáme žádné informace o tom, zda ti, komu důvěřujeme, jsou ve skutečnosti důvěryhodní či nikoli. Z této poměrně zvláštní charakteristiky generalizované důvěry vyplývá její křehkost: může být nahrazena jinými, konkrétnějšími podoby důvěry v případě, že v průběhu sociálních interakcí dostaneme nové informace o důvěryhodnosti jistého individua. V tomto případě se generalizovaná důvěra proměňuje v interpersonální *důvěru*,

založenou na konkrétních informacích. Tedy, rozdíl mezi dvěma základními typy důvěry je spatřován nejen v jejím objektu, nýbrž také ve množství informací, kterým důvěřující disponuje když posuzuje důvěryhodnost jiných (Yamagishi, 2011).

Některé studie dále rozlišují mezi pojmy mimoskupinové a generalizované důvěry ve smyslu, že generalizovaná důvěra se vztahuje na lidi obecně, včetně i těch, koho bychom označili za členy své primární sociální skupiny – totiž, generalizovaná důvěra je jakýmsi „průměrem“ důvěry v jiné členy společnosti bez závislosti na našem osobním vztahu k nim nebo na množství informací, které o nich máme. Mimoskupinová důvěra se vztahuje konkrétně na lidi s jiným náboženským, národnostním a sociálně-stratifikačním původem než je náš vlastní (Crepaz a kol., 2016; Gundelach, 2014). Tato distinkce však přehlíží skutečnost, že důvěra v jedince uvnitř primární sociální skupiny se ukazuje býti do velké míry nezávislá na důvěře v lidi obecně, včetně těch, koho neznáme osobně. Generalizovanou důvěru totiž jen sotva můžeme označit za „průměrnou“ důvěru proto, že druhy důvěry, z nichž se kalkuluje tento „průměr“, mají zřejmě odlišnou kvalitativní povahu (Bjørnskov, 2007; Yamagishi, 2011; Yamagishi & Yamagishi, 1994). Například, z úrovně důvěry v členy vlastní rodiny nejde spolehlivě odhadnout subjektivní důvěryhodnost cizinců a naopak (Freitag & Traunmüller, 2009; Newton & Zmerli, 2011).

Poukazuje to na skutečnost, že podoba důvěry, a, pravděpodobně, i mechanismy jejího vzniku se liší v závislosti na jejím primárním objektu. To podporují i empirická zjištění. Například, Uslaner (2002) na základě faktorové analýzy zjistil, že Američané jasně rozlišují mezi důvěrou v blízké okolí a důvěrou v lidi obecně, což souzní s výsledky pozdějšího výzkumu v Západním a Východním Německu (Freitag & Traunmüller, 2009). Yamagishi & Yamagishi (1994, 144) přišli na stejnou zákonitost: *„Důvěra v jiné lidi obecně a důvěra v blízké lidi nesytlí stejný faktor“*. V kontrastu s těmito výsledky Whiteley (2000) však prokazuje, že důvěra v rodinné příslušníky, spoluobčané a lidi obecně leží na jednom kontinuu.

Bezpochyby tedy nemůžeme s jistotou tvrdit, že generalizovaná a partikulární důvěra jsou na sobě úplně nezávislé. Například, v rámci již zmíněného v této práci německého výzkumu bylo zjištěno, že mezi dvěma formami sociální důvěry existuje pozitivní korelace (Freitag & Traunmüller, 2009). Avšak stále nejde o jednoduchou vzájemnou souvislost mezi úrovní důvěry v rodinu a lidi obecně, nýbrž spíše o náznak tendence, která má jednoznačný

směr – lidi, kteří důvěřují členům svých primárních skupin, jsou náchylní důvěřovat i lidem obecně, na což třeba mimo jiné přišli i japonští výzkumníci Yosano & Hayashi, (2005). Naproti tomu, některé studie poukazují na to, že silná partikulární důvěra zabraňuje vzniku důvěry generalizované, proto dvě formy důvěry nemohou koexistovat (Banfield, 1958). Účelem rozlišování mezi partikulární a generalizovanou důvěrou však ani není jednoznačně tvrdit, že jsou od sebe izolovány, nýbrž spíše poukázat na samotnou existenci této dichotomie nejen v teorii, ale i reálně. Vztah mezi partikulární a generalizovanou důvěrou se ale ukazuje být příliš kontextově specifický, abychom mohli již v této etapě práce jednoznačně usuzovat na jeho podstatu. Kontext, ve kterém jsme dosud uvažovali, je pro tento účel zatím dosti obecný. V následujících částech práce, kdy vztáhneme relevantní aspekty důvěry na kontext přírodních katastrof, naše úvaha nabude konkrétnějšího směru.

Zatím jsme se zabývali problémem interpersonální důvěry – totiž, tou její částí, která odkazuje na vztahy mezi jedinci nebo mezi jedincem a abstraktní skupinou jiných individuí (tedy, v našem případě definovanou jakožto „lidi obecně“). Sedláčková (2012) však poznamenává, že dichotomické rozlišení na důvěru mezi lidmi a důvěru v instituce a systémy je také zásadní. Třetí její uznávanou formou důvěry je takzvaná *politická* důvěra, která odkazuje na důvěru, již jedinci pociťují vůči politickým institucím a autoritám (Freitag & Traunmüller, 2009; Jackman & Miller, 1996; Lee & Yi, 2018). Ohledně původu tohoto druhu důvěry a jeho propojení s jinými aspekty Putnam (2001) poznamenává, že důvěra v jiné lidi jaksi přetéká na vyšší úroveň důvěry v politické organizace a vyvíjí na ně tlak. Totiž, dá se říci, že dle tohoto pohledu důvěra v politické organizace má původ v důvěře mezilidské.

Již teď je však na místě poznamenat, že pojem „politická“ se může zdát v daném kontextu jako poněkud omezující: sociální instituce, vůči nimž je jedinec schopen pociťovat důvěru či nedůvěru, ne vždy nutně mají politickou povahu. Například, na důvěru v ekonomický systém může mít vliv ekonomická krize a nezaměstnanost (Miller & Listhaug, 1999; Ervasti, Kouvo, & Venetoklis, 2019), zatímco obavy ze zločinu mají potenciál ovlivnit důvěru v policii a legislativní systém (Sampaio, De-Losso, Cunha, & De Pieri, 2015). Proto v kontextu dané práce, zabývající se vztahem přírodních katastrof a důvěry v komunitě a společnosti, budeme se držet pojmu *institucionální* důvěra. Avšak je pravdou, že kontext přírodních katastrof předpokládá participaci zejména politických institucí jak v průběhu samotné události, tak i v následujícím etapu obnovení postižené komunity. Výkon těchto institucí pak je hlavním kritériem, které ovlivňuje změny v institucionální důvěře po

přírodní katastrofě (Jackman & Miller, 1996; Lee, 2019a, 2019b, a jiné). V dalších částech práce se ještě vrátíme k otázce vztahu tohoto aspektu důvěry a přírodních katastrof, ale vzhledem k tomu, že v centru naší pozornosti se nachází důvěra interpersonální, se na ní nebudeme příliš soustředit.

V prvním oddílu první kapitoly této práce bylo naším cílem identifikovat základní roviny a typologii důvěry a problémy, které přináší. Nejprve již teď můžeme s jistotou říci, že důvěra hraje ve společnosti důležitou spojovací funkci: drží pohromadě nejen menší sociální skupiny, ale i vztahy mezi jedinci a sociálními institucemi, čímž hraje naprosto klíčovou roli v podpoře sociální koheze. S tím souvisí sekundární funkce důvěry jakožto pojistného mechanismu, který dovoluje lidem přijímat na svá bedra rizika, přirozeně plynoucí z nutnosti interagovat s jinými členy společnosti. Důvěra je tedy nedílnou součástí společenské struktury: proniká do ní v podobě vztahů a postojů, které jsou sdílitelné s jinými jedinci a nabývají tak širšího rozměru.

Došli jsme také k tomu, že teoretická dichotomie, rozlišující mezi partikulární a generalizovanou rovinou interpersonální důvěry, je vnímána jako skutečná i ze strany samotných aktérů. Z toho usuzujeme, že se jedná o druhy důvěry, které nepochybně vzájemně souvisí, avšak povaha tohoto spojení se ukazuje být kontextově závislá. I přesto, že dle některých studií generalizovaná důvěra má původ v důvěře partikulární – lidé, kteří důvěřují členům vlastní rodiny, mají tendenci důvěřovat i lidem, které neznají – stále nejde o vztah jednoznačné vzájemné závislosti. Nutí nás to tedy přemýšlet o možných příčinách vzniku této dichotomie uvnitř fenoménu, který, jak jsme již zjistili, by měl plnit ve společnosti spojovací roli. Již dříve jsme si všimli toho, že se může jednat o odlišnou kvalitativní povahu dvou základních typů interpersonální důvěry, kterou je mimo jiné myšlen mechanismus jejích utvoření. V následujícím oddílu se tedy podíváme na tuto otázku podrobněji, jelikož představa o vzniku interpersonální důvěry je nezbytná pro další úvahu o jejím místě v rámci sociální struktury a její dynamiky.

1. 2. Zdroje důvěry

V literatuře vykrytalizovaly dva základní pohledy na zdroje formování důvěry – a to jak partikulární, tak generalizované (Glanville & Paxton, 2007). První perspektiva zdůrazňuje úlohu jakési *psychologické predispozice* důvěřovat jiným lidem, jež se dle různých

zdrojů formuje buď v raných stadiích života (Becker, 1996; Jones, 1996) nebo je člověku jednoduše vrozena (Uslaner, 2002). Tato predispozice se vyznačuje vysokou časovou stabilitou, proto dále ovlivňuje všechna naše rozhodnutí i v dospělém životě, a to jak v lokálních interakcích s členy primárních sociálních skupin, tak i s lidmi, o jejichž důvěryhodnosti postrádáme jakékoli informace. Uslaner (2002) například tvrdí, že generalizovaná důvěra není ovlivněna životními zkušenostmi lidí, nýbrž je přirozeně vlastní všem lidem jakožto sociálním bytostem. Jelikož důvěra v lidi, které neznáme, nemůže být založena na spolehlivých informacích o jejich důvěryhodnosti a zkušenostech z interakce s nimi, má mít jiný základ. Původ sociální důvěry a její důsledky pro chování člověka dle Uslanera (1999, 2007) ji přirovnávají k *morální hodnotě* – jakémusi optimistickému pohledu na život celkem a možná rizika, plynoucí z interakce s jinými lidmi. Tedy i v případě, že jejich důvěra je zneužitá, obecný optimistický postoj těchto lidí vůči ostatním zůstane prakticky neovlivněn nepříznivými životními zkušenostmi (Uslaner, 1999). Toto přesvědčení souzní s teoretickým modelem Yamagishiho (2011). Yamagishi také tvrdí, že když člověk důvěřuje někomu, o kom nic neví, musí se řídit jakýmsi „výchozím nastavením“, že většina lidí je důvěryhodná. Důvěřující lidé pak mají tendenci poněkud přeceňovat důvěryhodnost neznámých jiných a chovat se vůči nim nad rámec ve skutečnosti velmi omezených informací, kterými o nich disponují, což je pak projevem generalizované důvěry.

Psychologizující perspektiva implikuje dvě základní tvrzení o důvěře ve společnosti: první je, že důvěra v jiné lidi, ať je naučena v raných stadiích života nebo je vrozena, ovlivňuje naše rozhodnutí důvěřovat či nedůvěřovat po celý život; druhé, že psychologická predispozice důvěřovat je v podstatě neochvějná a aktuální zkušenost nemá na ní žádný vliv.

Naproti tomu, druhá teoretická perspektiva, která nachází značnou podporu mezi teoretiky racionální volby (Freitag & Traunmüller, 2009), zdůrazňuje rozhodující úlohu *konkrétních sociálních zkušeností* ve výsledné individuální úrovni důvěry. Když jedinec uvažuje o důvěryhodnosti jiného, své závěry vyvozuje z jednotlivých minulých zkušeností s lidmi (Hardin, 2002; Yosano & Hayashi, 2005), z reputace toho, s kým interaguje (Coleman, 1994) nebo i ze zkušeností ze stávajícího vztahu s tímto člověkem (Hardin, 2002). Pomocí tohoto generalizačního procesu se tedy snaží předpovědět, jak se vůči němu zachová obecný jiný, se kterým momentálně vstupuje do interakce.

Jinou základní tezí tohoto teoretického pohledu je to, že jedinci mají jinou úroveň důvěry pro každou oblast svého sociálního života (Glanville & Paxton, 2007). Toto tvrzení je v souladu s tvrzením z předešlého oddílu práce: důvěra, kterou lidé pociťují vůči příslušníkům své rodiny, velice pravděpodobně není stejná jako ta, co pociťují třeba vůči svým kolegům nebo lidem na ulici. Vzhledem k tomu, že rozmanité, ale víceméně úzké interakční úrovně nabízí lidem ohraničené typy zkušeností, je samozřejmé, že se ve výsledku utváří odlišné perspektivy pro každou z nich. Navíc, jak poznamenávají Glanville & Paxton (2007), je možné, že lidé již vstupují do vztahu s vlastními standardy a očekáváními od budoucí interakce, proto stejné zkušenosti v různých interakčních oblastech mohou mít odlišný dopad na důvěru.

Můžeme si všimnout, že i navzdory pokusu vysvětlit původ interpersonální důvěry obecně, tato perspektiva nejspíše zdůrazňuje úlohu partikulární důvěry. V souladu s vlastní tezí o generalizaci osobních zkušeností, zastánci této teorie tvrdí, že ve formování důvěry v lidi obecně rozhodující roli hraje důvěra akumulovaná v průběhu opakovaných interakcí s členy svých primárních skupin. Na základě mnoha důvěr v různé lidi z různých sociálních uskupení si jedinec postupně utváří představu o důvěryhodnosti lidí obecně. Jinými slovy, generalizovaná důvěra je tedy svým způsobem podmíněna důvěrou partikulární (Burns, Kinder, & Rahn, 2003; Rotter, 1971).

Ve skutečnosti se často usuzuje, že dva druhy interpersonální důvěry korespondují se dvěma základními zdroji jejího vzniku: tedy, že partikulární důvěra je utvořena v důsledku generalizace konkrétních životních zkušeností, zatímco generalizovaná důvěra je založena na psychologických predispozicích, ať už vrozených nebo naučených v raných stádiích života. Základním argumentem je, že dle teorie racionální volby, zastávající perspektivu generalizace jednotlivých zkušeností, důvěra, například, v cizí lidi jednoduše nedává smysl (Freitag & Traunmüller, 2009). V tomto případě jedinec nemá o svém interakčním partnerovi dostatek informace, aby posoudil možné náklady a výnosy, proto tedy jedná v souladu se svými psychologickými predispozicemi.

Domníváme se ale, že jednoznačné přidělování zdrojů pro formování interpersonální důvěry k jejím základním druhům je poněkud omezující. Vzhledem k tomu, co jsme již zjistili, nemáme důvod si myslet, že by zkušenosti s pro jedince cizími lidmi nemohly být základem pro utvoření generalizované důvěry. Putnam (2001) dále dodává, že generalizovaná důvěra

v jiné lidi je nejen založena především na zkušenostech z minulých interakcí, ale že zkušenosti z občanských politických sdružení konkrétně k jejímu utvoření přispívají nejvíce. Zkušenosti z užších občanských sdružení jaksi „přetékají“ do jiných oblasti života jedince a rozšiřují se tak i na cizí lidi v podobě generalizované důvěry. Je to v souladu s již dříve vyzkoušenou tendencí lidí, důvěřujících členům svých primárních skupin, důvěřovat i lidem obecně – avšak konkrétní mechanismus tohoto jevu zatím není dostatečně spolehlivě potvrzen empiricky (Rothstein & Stolle, 2003).

Můžeme uzavřít, že *konkrétní zkušenosti z interakcí* mohou být základem nejen pro vznik partikulární důvěry, ale taky ovlivňovat i generalizovanou důvěru. Analogicky bychom mohli říci, že *psychologická predispozice* jedince důvěřovat či nedůvěřovat jiným jen sotva může být směřována na lidi obecně a zároveň opomíjet lidi z jeho primárních sociálních skupin. Vzhledem k naprosto základní povaze těchto naučených nebo vrozených principů chování se jim jednoduše nemůže vyhnout při rozhodování o důvěryhodnosti jiného člověka, ať už ho zná dobře či ho vidí poprvé v životě. Tedy, důvěra v rodinné příslušníky a kamarády logicky může mít zdroj jak ve zkušenostní rovině, tak i v rovině psychologických predispozicí.

Avšak pokud by tyto typy interpersonální důvěry měly naprosto stejné zdroje pro formování, pravděpodobně došlo by k jejich splynutí. Vzhledem k tomu, že, jak již víme z předešlého oddílu práce, lidé rozlišují mezi důvěrou v lidi obecně a důvěrou v lidi ze svých primárních skupin, můžeme předpokládat existenci dvou jakýchsi „uzavřených světů“. Tedy, že partikulární a generalizovaná důvěra se skutečně formují ze dvou hlavních zdrojů – zkušenosti a psychologické predispozice – ale každá z nich je tvořena jen zkušenostmi a predispozicemi, které jsou relevantní pro důvěru daného druhu. Psychologické predispozice a zkušenosti s důvěrou, jichž jedinec nabyl v průběhu interakcí se svým blízkým okolím, jsou aktuální především v rámci blízkého okolí, tedy jsou asociovány s partikulární důvěrou; analogicky, zkušenosti a psychologické predispozice, vytvořené za hranicemi úzkých primárních skupin v důsledku kontaktu s cizími lidmi, jsou relevantní ve stejné oblasti a podílí se na vytvoření generalizované důvěry (Freitag & Traunmüller, 2009).

Tyto závěry mimo jiné souzní s tezí teorie konkrétních sociálních zkušeností o odlišných úrovních důvěry pro každou oblast sociálního života jedince. Odlišnost zdrojů pro její formování vysvětluje nejen tuto skutečnost, ale, možná i složitost vzájemné souvislosti

mezi partikulární a generalizovanou důvěrou. To, že dle některých výzkumných svědectví partikulární důvěra ovlivňuje důvěru generalizovanou můžeme vysvětlit tím, že se některé zdroje pro formování obou druhů interpersonální důvěry ve skutečnosti překrývají. Mohli bychom dále předpokládat, že buď existuje určitá oblast sociálního života, jež poskytuje jedinci univerzální zkušenosti a psychologické predispozice pro posouzení důvěryhodnosti jiných lidí, nebo tuto úlohu plní jednotlivé specifické zkušenosti či psychologické predispozice v nezávislosti na oblasti sociálního života, z níž pocházejí.

Například, teoretikové sociálního kapitálu poukazují na důležitou roli zkušeností se sociálními institucemi ve formování generalizované důvěry. To, jak se politici a místní autority staví vůči občanům může ovlivnit jejich sebeúctu a, eventuálně, i jejich pohled na lidi, které neznají. Navíc, sociální instituce samotné mohou být významnými zdroji pozitivních sociálních norem (například, nepřijetí úplatků (Freitag & Traunmüller, 2009)) a sociální kontroly – tedy, tím, že plní tyto funkce, podporují důvěryhodné chování mezi občany (Herreros & Criado, 2008; Rothstein & Stolle, 2003). Ale zároveň stejné lokální sociální instituce mohou být zdroji norem důvěryhodnosti i pro menší sociální uskupení, se kterými je jedinec v kontaktu v rámci svého každodenního života. Bohužel však naše hypotéza postrádá empirickou podporu ve výzkumu, jelikož mechanismy přenosu důvěry zatím nejsou spolehlivě uchopené. Navíc, konkrétní podoba instituce, jež by mohla plnit funkci zdroje pro formování generalizované a partikulární důvěry současně je značně diskutabilní.

Je na místě také zdůraznit, že sociální instituce samy o sobě nejsou zdroji důvěry – spíše, jsou zdroji konkrétních zkušeností s důvěrou a nedůvěrou, ze kterých se následně vytváří generalizovaná či partikulární důvěra na úrovni individuů. Zároveň však nesmíme zapomínat na to, že důvěra má makrosociální rozměr a je součástí sociální struktury společnosti. Za prvé tedy ve smyslu, že individuální důvěra v podobě postoje ku důvěryhodnosti ostatních je sdělitelná. S tím je spojen druhý makrosociální aspekt důvěry: když jedinec posuzuje důvěryhodnost jiných lidí, opírá se nejenom o individuální predispozice a zkušenosti, ale i o očekávání, které na něj směřuje společnost. Tedy, jde o jakési zpětné vzájemné ovlivňování: jedinec se podílí na vytvoření této části sociální struktury tím, že do ní vnáší vlastní predispozice důvěřovat či nedůvěřovat. Zároveň je sdílí s ostatními, a vytvořená struktura ho následně ovlivňuje prostřednictvím již vyvinutých norem a očekávání (Wuthnow, 2004).

Cílem této kapitoly bylo pomocí podrobnějšího vhledu do problematiky podob důvěry a zdrojů pro její formování nastínit její funkcionální úlohu ve společnosti. Tato otázka byla pro nás obzvláště důležitá v kontextu úvah o možných příčinách proměn sociální důvěry pod vlivem přírodní katastrofy. Stále předpokládáme, že jsou vázány na pozice a funkce sociální důvěry ve společnosti. Prvním důležitým zjištěním, se kterým budeme pracovat i nadále, je existence dvou základních druhů interpersonální důvěry: partikulární a generalizované. Přišli jsme na to, že tento vztah předpokládá značnou vzájemnou nezávislost, což jsme následně vysvětlili pomocí pojednání o zdrojích formování důvěry. Psychologické predispozice a zkušenosti z interakcí jsou klíčovými prvky, z nichž se formují oba druhy interpersonální důvěry. Avšak predispozice a zkušenosti jsou především relevantní za podmínek, za nichž vznikly – například, když jedinec uvažuje o důvěryhodnosti členů své primární skupiny, orientuje se dle zkušeností a predispozic, které získal v průběhu interakce s nimi. Soudíme, že právě z tohoto důvodu i samotní jedinci většinou důsledně rozlišují mezi důvěrou v blízké okolí a lidmi obecně, a právě proto pro každou z oblastí sociálního života jedinec může mít jinou úroveň důvěry. Zároveň je ale třeba připustit, že existují určité zkušenosti a psychologické predispozice, které jsou univerzálním zdrojem pro oba druhy interpersonální důvěry. Proto dle některých výzkumů jedinci, kteří mají vysokou úroveň partikulární důvěry, mají tendenci důvěřovat i cizím pro ně lidem.

Tyto poznatky nám dovolují říci, že kromě ztužující a pojišťující funkce důvěra ve společnosti plní také důležitou *adaptační* funkci. Pro každou z oblastí společenského života, stejně jako pro každou potenciální příležitost pro interakci, jedinec vyvíjí úroveň důvěry, jež slouží lepší integraci do skupiny a také uspokojení vlastních potřeb. V návaznosti na tento závěr můžeme přikročit k další kapitole, kde tuto úvahu aplikujeme na kontext přírodních katastrof.

2. Sociální důvěra a přírodní katastrofa

2. 1. Základní logika vazby

I přesto, že se sociální struktura vyznačuje vysokou časovou stabilitou, některé vnější faktory mohou způsobit její úplnou či částečnou změnu. Přírodní katastrofa je jednou z událostí, které mění objektivní podmínky života v rámci společnosti a narušují tím chod každodenních sociálních aktivit. Poškozuje nebo ničí fyzický kapitál, a tím následně ovlivňuje i ten sociální. Nebylo by však správné tvrdit, že katastrofa samotná bezprostředně mění sociální strukturu. Fischer (2003) poznamenává, že jsou to členové společnosti, kdo používá sociální změnu jako prostředek pro lepší uspokojení potřeb za nových podmínek, vytvořených přírodní katastrofou. Nyní již můžeme s jistotou tvrdit, že se to týká i sociální důvěry: změny v její úrovni jsou adaptační reakcí na novou sociální strukturu, která se navždy či dočasně změnila v souladu s potřebami společnosti (Fischer, 2003). Naší úlohou je tedy zjistit, prostřednictvím jakých faktorů se přírodní katastrofa dostává z úrovně fyzického kapitálu na úroveň sociálního.

Nyní před námi vyvstává problém měřítko, ve kterém chceme uvažovat – totiž, musíme zjistit, nakolik závěry, k nimž eventuálně dojdeme, budou zobecnitelné. Nejprve je třeba si uvědomit, že přírodní katastrofa je lokálním jevem, který, ať je jakkoli ničivý, má omezenou oblast a dobu působení. Proto i změny, které vyvolá v sociální struktuře, budou mít spíše lokální povahu (Fischer, 2003). Rodriguez, Quarantelli, & Dynes (2009) označují komunitu za hlavní jednotku odpovědi na důsledky přírodní katastrofy, v rámci které především probíhají změny v kolektivním vědomí, nezbytné pro přizpůsobení se novým podmínkám – včetně změn v úrovni generalizované důvěry. Zdá se tedy na místě v dalším uvažování zaměřit více na studium mechanismů změn v interpersonální generalizované důvěře mezi členy postižené kolektivním stresem komunity. Stallings (1998) však reaguje na tento úsudek tím, že poukazuje na sekundární důsledky katastrofy jakožto sociálního fenoménu i na větší systémy, jako je například stát. Albrecht (2018) dále poznamenává, že ačkoliv vlastní bezprostřední zkušenost s přírodní katastrofou je důležitá při zjišťování jejího dopadu na úroveň důvěry, může také ovlivnit úroveň důvěry u lidí, kteří byli přírodní katastrofou ovlivněni nepřímě. Pokud jedinci nejsou prostorově blízcí centru přírodní katastrofy, ale získají znalosti o ní prostřednictvím nějakého mediátora, zažijí katastrofu nepřímě. Za dnešních podmínek k tomu nejčastěji dochází jak pomocí médií tradičního typu,

tak skrz internet. Tedy, primární pozornost při studiu vlivu přírodní katastrofy na sociální strukturu má být věnována komunitě, ale její důsledky pro celou společnost také nelze ignorovat. V následujícím uvažování se budeme držet podobné perspektivy, a věnovat pozornost oběma úrovním.

Již z úvodní částí této práce víme, že přírodní katastrofa může mít dvojitý dopad na klima uvnitř komunity: důvěra může klesnout nebo se naopak zvýšit. Oba tyto scénáře mají vlastní základní logiku, jež by měla vysvětlit vazbu mezi fyzickým a sociálním aspektem přírodní katastrofy. V prvním případě konflikt mezi oběťmi může být způsoben soutěží o vzácné prostředky nebo zostřením již existujících rozporů (Brancati, 2007; Toya & Skidmore, 2014). Členové komunit se chovají výhradně v souladu s vlastními zájmy a soustředí se spíše na ochranu svého majetku než na pomoc ostatním obětem, čímž mohou způsobit vznik takzvané korozivní komunity (Picou, 2004; Ritchie & Gill, 2007). Jak tento termín napovídá, negativní dopady některých katastrof poškozují jednotlivce a celé společenství po dlouhou dobu (Freudenburg, 1997, 2000) a mohou mimo jiné zapříčinit i dlouhotrvající trend poklesu sociální důvěry. Tudíž, sociální kapitál uvnitř podobných komunit je vyčerpán a důvěra mezi jejími členy je negativně ovlivněna pocitem nebezpečí a nejistoty. Například Miller (2006) a Brunsmas, Overfelt, a Picou (2010) si všímají drastického a dlouhodobého snížení důvěry v New Orleans po hurikánu Katrina, které bylo z velké části způsobeno obavami z rabování majetku.

Jak jsme před chvílí poznamenali, k poklesu důvěry může také docházet v případě, když stres vyvolaný přírodní katastrofou zostří již existující konflikt uvnitř komunity či společnosti. To samé může platit i pro případy zvyšující se důvěry, ale místo existujících konfliktů predispoziční roli plní sociální koheze. Vysoká úroveň sociální důvěry, akumulovaná v období před katastrofou, pravděpodobně může sloužit základem pro budování ještě rozsáhlejších komunitních vazeb v jejím průběhu a po ní. Slovic (1993) například poznamenává, že informace, které mají potenciál ovlivnit naši důvěru, se dají rozdělit na dva základní druhy: negativní (ničící důvěru) a pozitivní (budující důvěru). Naše vnímání konkrétní události by pak mělo být významně ovlivněno naší výchozí důvěrou či nedůvěrou. Soudí, že pokud máme tendenci nedůvěřovat, s velkou pravděpodobností jakékoli následující události budeme vnímat negativně; naopak, pokud důvěřujeme, stejné události naši důvěru zvýší. Pomocí tohoto mechanismů dochází k posílení již etablovaných názorů. Avšak, je tomu tak vždycky i v případě přírodní katastrofy? V následujícím oddílu

naším cílem bude zjistit, do jaké míry se jedinci adaptují na podmínky přírodní katastrofy na základě již utvořené adaptační strategie důvěry či nedůvěry, jak ji případně mění a proč.

Obecně se dá říci, že ke zvýšení důvěry dochází v případech, když lidé společně usilují o přežití nebo obnovení komunity po přírodní katastrofě, což je nutí ke vzájemné komunikaci. Opakované interakce umožňují spoluvytvářet sdílené hodnoty a tím posilovat sociální důvěru (Toya & Skidmore, 2014). Tímto způsobem získaný sociální kapitál (Putnam a kol., 1993) následně umožňuje lidem vytvářet společné strategie pro úspěšné zvládnání následků přírodních katastrof. Pokud tento poznatek dodatečně vztáhneme na případ, kdy dochází ke snížení sociální důvěry po přírodní katastrofě, můžeme ho definovat jako neúspěch komunikace a konflikt hodnot. Často v průběhu obnovení komunity po katastrofě nedochází k osobním interakcím mezi oběťmi, které, jak tvrdí psychologové, jsou klíčové pro překonání již existujících či nově vzniklých konfliktů a předsudků (Allport, 1979).

2. 1. 1. Úloha úrovně důvěry před katastrofou

Yamagishi (2015) a Hardin (1993) poznamenávají, že lidé, kteří mají nízkou úroveň generalizované důvěry, často nejsou ochotni zpochybnit již etablovaný vlastní názor, že většina lidí jsou nedůvěryhodní. Gambetta (1988, 234) k tomu dodává, že hluboká nedůvěra je velice těžce otřesitelná i v případě pozitivní zkušenosti z interakce, jelikož *„bud' brání lidem v účasti na vhodném sociálním experimentu [důvěře], nebo dokonce je vede k opakování jednání, které podporuje oprávněnost radikální nedůvěry“*. Proto i v případě jednoznačné potřeby nebo pouhé možnosti navázat nové cenné vztahy si nedůvěřující tuto možnost často nechávají ujít. Naproti tomu ti, kteří mají zpočátku vysokou úroveň důvěry, mohou se této pasti nedůvěry vyhnout a pravděpodobně rozšíří své sociální sítě při první příležitosti (Yamagishi, 2015). Tato zákonitost byla vyzkoušena i ve výzkumu vztahu mezi důvěrou a přírodními katastrofami. Dussaillant & Guzmán (2014) na příkladu zemětřesení v Chile zjistili, že pokud počáteční sociální kapitál jedince je velmi nízký, účinek zvýšení důvěry skrz opakované komunikace s jinými oběťmi je také velmi nízký. Avšak nízká úroveň sociální důvěry uvnitř komunity nejen pouze zabraňuje jejímu zvýšení po přírodní katastrofě, ale také zvyšuje pravděpodobnost, že klesne. Komunity, které mají nízkou úroveň vnitřní integrace před katastrofou, jsou náchylnější k odmítání kooperace a násilí v průběhu katastrofy, což ve výsledku vede k posílení nezdravých hodnot vzájemné nedůvěry (Miller, 2006; Papanikolaou, 2012).

Můžeme soudit, že jak důvěra, tak nedůvěra mohou fungovat jako sebenaplňující se proroctví. Například, pokud definujeme jiné lidi jako nedůvěryhodné, v důsledku se skutečně stávají méně důvěryhodní. V určitém stadiu internalizace podobného postoje si přestáváme plně uvědomovat, zda volba důvěřovat či nedůvěřovat má zdroj v objektivních podmínkách. Tato etablovaná úroveň důvěry má možnost vygenerovat svoji vlastní realitu, které se následně přizpůsobí i jiná individua. Chování v souladu s vytvořenou realitou se může v jistý okamžik začít vyplácet i pro lidi, které předtím byli naladěni jinak (Gambetta, 1988).

Toto zjištění může taky přispívat k teorii změny úrovně důvěry po přírodní katastrofě. Nejprve ve smyslu, že přírodní katastrofa je svým způsobem zkouškou již etablované úrovně důvěry pro každého jedince. Za podmínek stresující události lidé s odlišným postojem mohou začít být všímavější vůči dominantnímu společenskému klimatu – totiž, vytvořené realitě, se kterou se předtím neztotožňovali – a zvážit, zda by nebylo lepší být ve svém chování konformnější. Tudíž, kontinuita chování jedné názorové skupiny paradoxně může přispět ke změnám v chování skupiny, jež předtím měla odlišný postoj a možná stále nemá objektivní podmínky pro jeho změnu. Již etablovaná sociální realita jedné skupině obětí brání ve změnách v úrovni sociální důvěry, zatímco druhá se přizpůsobí jejich úrovni důvěry z důvodu stresujících a nebezpečných podmínek, v nichž se ocitla.

Gambetta (1988) si dále všímá, že neochota některých skupin lidí měnit svůj postoj neznamená, že k tomu nemají objektivní důvod. Odmítnutí začít důvěřovat či nedůvěřovat jiným v případě potřeby se adaptovat může mít zdroj v obavě těchto jedinců, že jejich nový postoj nebude přijat ostatními. Tento předpoklad, jak soudíme, platí spíše pro komunity a společnosti s nízkou úrovní generalizované důvěry před přírodní katastrofou. Neochota členů těchto komunit začít důvěřovat pravděpodobně má původ v jejich již etablované nedůvěře v ostatní lidi. Jak již víme, hluboce zakořeněná tendence nedůvěřovat je velmi těžce zpochybnitelná i v případech, pokud se etablovala jako výsledek sebenaplňujícího proroctví – totiž, s velkou pravděpodobností nemá racionální základ. Navíc, sociologické studie důvěry potvrzují důležitost vzájemnosti důvěry a subjektivního přesvědčení o vzájemnosti důvěry ze strany jiných pro její efektivní fungování v komunitě a společnosti (Marsh, 2019; Yamagishi, 2015, Vanneste, 2016 a jiné). Jinými slovy, základní problém

spočívá v jakési komunikační mezeře, která často vede k poklesu důvěry po přírodní katastrofě: i přesto, že lidé mohou mít objektivní motivaci kooperovat, musejí vědět o motivaci jiných, těmto jiným důvěřovat a vědět, že jiní také důvěřují jim. Tudíž, předpoklad důvěry či nedůvěry ze strany jiných lidí v průběhu přírodní katastrofy může také mít výsledný dopad na její úroveň po katastrofě.

Otázkou však je směr těchto možných typů vzájemného ovlivňování. Přejde nám zcela možné, že klima vzájemné důvěry, etablované před přírodní katastrofou, může také přispět ke změně postojů v průběhu přírodní katastrofy či po ní na straně jedinců, kteří se předtím vyznačovali nižší úrovní důvěry. Totiž, důvěra, která je pro jiné členy jejich komunit predispozicí, pro tyto jedince hraje roli zkušenosti: budou mít možnost participovat na obnovení komunity a například dostanou pomoc od jiných lidí. Barton (2005) poznamenává, že v tomto případě může docházet k efektu "sněhové koule": s rostoucím počtem osob, které pomáhají jiným, na straně ostatních lidí roste přesvědčení, že se předpokládá i jejich účast na obnovení komunity. Takže nezávisle na tom, jak slabá je jejich individuální motivace se lidé cítí povinni „zapojit se do dění“. Dochází k využití mechanismu takzvané pozitivní zpětné vazby: první pomocníci generují více pomocníků až do určitého bodu nasycení.

Cassar, Healy & von Kessler (2011) dokládají, že tsunami v Thajsku v roce 2004 zvyšovalo individuální úroveň sociální důvěry za podmínky, že se jedinci dostalo pomoci od dalších členů jeho komunity. Jak jsme již poznamenali dříve v této kapitole, v průběhu snah o obnovení komunity dochází k opakovaným interakcím, které následně vyústí ve vytvoření společných hodnot a posílení sociální důvěry. Přesto si univerzalitou jevu změny v úrovni sociální důvěry nemůžeme být jistí. Soudíme, že se v případě přírodní katastrofy obavy ze zneužití vlastní důvěry zvyšují. Proto od nedůvěřujících jedinců, kteří žijí v komunitě s již etablovanou nízkou úrovní sociální důvěry, jejich obavy nejspíše vyžadují kontinuitu chování. Stejná zákonitost by měla platit i pro jedince, kteří v souladu s klimatem uvnitř vlastní komunity mají vysokou úroveň generalizované důvěry – měla by zajistit dostatek pozitivních interakcí v průběhu přírodní katastrofy, což snižuje pravděpodobnost poklesu sociální důvěry.

Je na místě shrnout výsledky našeho dosavadního uvažování o vlivu již akumulované úrovně sociální důvěry na její úroveň po katastrofě. Soudíme totiž, že příčinou vzniku tohoto fenoménu může být vnímaný rozdíl mezi vlastním postojem jedince a postojem většiny.

Tento postoj, vytvořený v důsledku sebenaplňujícího se proroctví ještě před katastrofou, vytváří vlastní soběstačnou realitu, která po určitém čase přestává mít objektivní základ. Přijde nám logické tvrzení, že v době krize má smysl se pokusit o rozšíření rádia vlastní důvěry. Hosking, (2016, 41), opírající se ve svém uvažování o teorii her, tvrdí, že „*touto cestou z úrovně dvou sumárně záporných her (jedna ze stran může vyhrát jenom na úkor druhé) se dostaneme na úroveň sumárně kladné hry, když vyhrají obě strany*“. Ale i přes možnost uvažovat racionálně někteří lidé volí cestu pokračující nedůvěry (a ostatní se přizpůsobují existující realitě vzájemné nedůvěry). Proto si dovoluujeme říci, že princip sebenaplňujícího se proroctví dobře vysvětluje kontinuitu postoje těchto jedinců i za stresujících podmínek. Přírodní katastrofa v tomto případě vystupuje v roli jakési zkoušky důvěry, která odhaluje předtím skryté hodnoty a preference, což jedince nutí být citlivější vůči společenskému klimatu kolem něj. Konformita v tomto případě je vnímána jako nezbytná pro přežití v rámci vysoce rizikové situace. Totiž, v důsledku kontinuity postoje na straně většiny můžeme pozorovat změny postoje na straně menšiny, které byly způsobené stresující událostí. Zároveň můžeme soudit, že se může také jednat o konformitu v podobě kontinuity postoje v případě, že se shoduje s postojem většiny.

Samozřejmě, nemůžeme tvrdit, že úroveň generalizované důvěry před katastrofou je jediným faktorem, který má vliv na její změnu po ní. O tom mimo jiné svědčí výzkumná zjištění, která odporují naší hypotéze o úloze konformity jako cesty k adaptaci na podmínky přírodní katastrofy. Je jisté, že úroveň sociálního kapitálu před přírodní katastrofou, jehož důležitou součástí je sociální důvěra, je důležitým faktorem pro určení rozsahu pomoci, kterou jedinec může dostat v průběhu a po katastrofě (Kim & Kang, 2010). Ale podoba vzájemné souvislosti těchto úrovní důvěr může být opačná té, kterou předpokládáme ve své teorii my. Albrecht (2018) zjistil, že země s obecně nižší úrovní sociální důvěry, jako jsou Rumunsko a Slovinsko, zažily zvýšení její úrovně po katastrofě, zatímco Rakousko, které má stabilně vysokou úroveň sociální důvěry, zažilo její pokles. Mohli bychom zvážit, zda formování reality, vyžadující adaptaci jedinců s odlišným postojem, neprobíhá až v průběhu samotné přírodní katastrofy. Totiž, je možné, že predispozice důvěřovat či nedůvěřovat má o hodně menší nebo dokonce v některých případech žádný vliv na výslednou úroveň důvěry po katastrofě. Nejlepší by bylo usoudit, že se jedná o součinnost dvou realit, která zahrnuje další intervenující proměnné. Například, Albrecht (2018) poukazuje na úlohu připravenosti lokálních a celostátních autorit reagovat na přírodní katastrofu, což v důsledku ovlivňuje jejich dopad na postižené komunity; stejně důležitou úlohu přisuzuje reprezentaci přírodní

katastrofy v médiích – a to jak ve smyslu jejího rozsahu, tak světla, ve kterém důsledky katastrofy reprezentují.

Na základě toho, co jsme již zjistili, se vykrytalizovaly dva základní zdroje variability v dopadu přírodních katastrof na sociální důvěru: predispoziční a zkušenostní. Nepochybně, do podmínek přírodní katastrofy komunita a jedinci, kteří ji tvoří, vstupují již s určitými charakteristikami. Od okamžiku kdy se odehrává stresující událost tyto charakteristiky nabývají funkce predispozic, určujících podobu adaptační reakce. Kromě úrovně sociální důvěry před katastrofou v roli podobných predispozicí mohou vystupovat také pocit spokojenosti se životem (Yamamura, 2016), sociální nerovnosti (Yamamura, 2015), členství v politických spolicích (Lee, 2019b), intenzita a častost přírodních katastrof, socioekonomické proměnné (Kang & Skidmore, 2018) a jiné (například Bjørnskov, 2007; Papanikolaou, 2012). Další skupina proměnných, zprostředkovávající vztah mezi fyzickým a sociálním aspektem přírodní katastrofy, se týká bezprostředně jejích charakteristik a jiných faktorů, které se objevily již v průběhu katastrofy. Jednou z nejdůležitějších proměnných, které je potřeba vzít v úvahu, je typ přírodní katastrofy, neboť ten vstupuje do vztahu naprosto zásadním způsobem – určuje rozsah, typ poškození a počet oběti, které pak můžou působit lidem nejen ekonomickou, ale i psychologickou frustraci (Toya & Skidmore, 2014).

Oběma skupinám těchto faktorů se budeme podrobněji věnovat v dalších částech této práce. Už teď ale dokážeme říci, že výsledky jejich působení, ač se jedná o pokles či zvýšení sociální důvěry, mají důležitý společný jmenovatel: jsou to dvě různé strategie pro vypořádání se s vysoce rizikovou situací. Nyní tedy přidáme do našeho uvažování další důležitou dimenzi, která by nám měla následně pomocí zodpovědět dříve naznačené otázky a zároveň přispět k vytvoření nových hypotéz.

2. 1. 2. Důvěra a riziko

Pojem rizika, již letmo zmíněny v této práci, ve skutečnosti je s pojmem důvěry ve velice blízkém vztahu. Nejprve ve smyslu, že důvěra je jedním z pojišťujících mechanismů, který používáme pro pojištění jak v rámci osobních vztahů, tak i v interakcích s cizími lidmi. Důvěra, pokud je vzájemná, snižuje rizika, vulnerabilitu a nejistotu (Sasaki, 2012), snižuje tendence jednat nedůvěryhodně a proto povzbuzuje kooperaci (Putnam a kol., 1993). Dle

Luhmanna (1988) je důvěra v obecné jiné způsobem vypořádání se s riziky, vlastními komplexní modernitě – tudíž, pokud důvěřujeme obecným jiným či systémům, tato rizika snižujeme. Důvěra je schopná pomoci jedincům vytvořit a sledovat jistá pravidla pro posouzení důvěryhodnosti jiných, aby si mohli zjednodušit procesy zpracování informace. Ale zároveň je důležité důvěru odlišovat od pojmu obeznámenosti: zatímco obeznámenost dle Luhmanna (1979) redukuje komplexitu světa na základě minulých zkušenosti, důvěra je založena jak na informacích z minulosti, tak i rizicích, asociovaných s budoucností: „*Projevit důvěru znamená anticipovat budoucnost. Znamená to jednat tak, jako by byla budoucnost jistá.*“ (Luhmann 1979, 10 in Sedláčková, 2012, 50). Sztompka (1999) dále poznamenává, že vzhledem k jejímu odkazu na budoucnost je důvěra spojena s určitou mírou rizika jakožto „*pravděpodobnosti nepřízně týkající se našeho jednání [...]*“ (Sztompka, 199, 30 in Sedláčková, 2012, 51).

Najednou vztah mezi důvěrou a riziky již nabývá dalšího smyslu. Důvěra je nejen pojišťujícím mechanismem, jenž slouží k jejich redukci, ale i sama o sobě také je rizikem. Proto ji mimo jiné musíme odlišovat nejen od obeznámenosti, jak na to poukazuje Luhmann (1979), ale i od jistoty, která žádná rizika neobsahuje. Vzhledem k vazbě důvěry na budoucnost vždycky zvažujeme její potenciální důsledky. Proto, když důvěřujeme, již předem víme, že pravděpodobnost negativního důsledku naší důvěry může být větší než pravděpodobnost toho, že za svoji důvěru budeme odměněni (Luhmann, 1988). Právě tato volba důvěřovat i přes riziko, že ve výsledku můžeme být zneužiti, dle Luhmanna nejlépe charakterizuje samotnou podstatu důvěry a zároveň ji odlišuje od jistoty. Jistota totiž vzniká v okamžik, když ani nezohledňujeme alternativu, že naše důvěra se nám nevyplatí, a spoléháme se na naše očekávání pozitivního důsledku – totiž, máme jistotu, že naše očekávání budou potvrzena (Luhmann, 1988).

Zatímco Luhmann se ve své teorii důvěry soustředí na perspektivě důvěřujícího, Siegrist, Earle & Gutscher (2007) k této distinkci přispívají upozorněním na úlohu objektu důvěry. Soudí, že jak jistota, tak důvěra přispívají ke kooperaci. Jistota však předpokládá od svého objektu jednání, založené na konkrétních kritériích a jednoznačné ve svých důsledcích. Naproti tomu, důvěra je vždycky směřována na svobodnou vůli obecného druhého. Má možnost se zachovat jakkoli v nezávislosti na tom, co od něj očekáváme – riziko pak spočívá v tom, že objekt naší důvěry se nebude chovat v souladu s našimi zájmy. Yamagishi (2011) k diskuzi přispívá tvrzením, že předvídatelnost chování, kterou můžeme

v daném kontextu použít jako analog jistoty¹, nesmí být považována za naznak toho, že si lidé důvěřují. Jistota dle něj totiž spočívá ve vztazích uvnitř kolektivistických kultur, které jsou charakteristické velkým počtem závazků a zároveň vysokou úrovní sociální kontroly. V důsledku to zabraňuje rozšíření sociálních svazků mimo primární skupiny a následnému vzniku důvěry – něčeho, což je dle Yamagishiho (2011) také spojeno s rizikem. Pokud naše jednání je založeno na tom, že někomu důvěřujeme, riskujeme být ze strany objektu své důvěry zneužiti. Tato rizika se mohou týkat jak natolik důležitých věcí jako je náš život či zdraví, tak i našich vlastních zájmů v širším slova smyslu: reputace, majetku, psychického pohodlí a tak dále. Yamagishi (2011) tvrdí, že pokud důvěřujeme, a přitom ničím neriskujeme, to znamená, že ve skutečnosti naše jednání není založeno na důvěře.

Ve vztahu k naším poznatkům z první kapitoly této práce můžeme přepokládat, že v této distinkci Yamagishi (2011) odkazuje ke vztahu mezi partikulární a generalizovanou důvěrou. Tudíž, nejspíše, staví proti sobě jistotu, která v rámci kolektivistických kultur spočívá ve vztazích uvnitř primárních skupin, a generalizovanou důvěru, která je vlastní širší společnosti. Otázkou tedy je, zda dle něj partikulární důvěra existuje, neboť dále soudí, že „*v rámci stabilních vztahů důvěru nepotřebujeme, jelikož v jejich rámci vzniká nejsnáze*“ (Yamagishi, 2011, 11). Zatím usoudíme, že je nahrazena jistotou, kterou tyto sociální svazky svým členům poskytují.

Na základě svých závěrů o podstatě důvěry, jistoty a obeznámenosti Luhmann (1988) dále tvrdí, že pokud neriskujeme důvěřovat, ztrácíme jistotu v podobě funkčních společenských systémů a v důsledku jsme méně připraveni důvěřovat i v budoucnu. Toto tvrzení souzní s naší dřívější hypotézou – dodatečně upozorňuje na to, že nedůvěra může fungovat jako sebenaplňující se proroctví čili spíše začarovaný kruh nedůvěry. Jakmile v rámci komunity či celé společnosti vznikne vysoká úroveň nedůvěry, jen těžce se přemění na důvěru po přírodní katastrofě, která je jakousi zkouškou schopnosti jedinců adaptovat se na stresující podmínky. Stejně tak můžeme předpokládat, že pokud jedinci riskují důvěřovat obecným jiným, jsou na to připravenější i v průběhu přírodní katastrofy. Avšak díky tomuto tvrzení naše předešlé úvahy také nabývají dalšího smyslu. Pokud i samotná důvěra je rizikem, co nás vede k tomu, abychom riskovali důvěřovat v průběhu a následně po přírodní katastrofě, jež sama o sobě také je rizikovou situací? Do jaké míry kooperace v průběhu

¹ V předešlé větě Yamagishi (2011, vii, Preface) používá pojem „assurance“ jakožto synonymum „predictability“.

přírodní katastrofy může vzniknout nezávisle na již etablované úrovni důvěry? Jinými slovy, do jaké míry důvěra může být výsledkem kooperace, nikoli její predispozicí?

Tyto otázky jsou obzvlášť aktuální z toho důvodu, že náš dřívější předpoklad o vztahu mezi úrovněmi důvěry před a po přírodní katastrofě je zpochybňován některými dosavadními empirickými zjištěními – dlouhodobě nízká důvěra se může přeměnit na vysokou po přírodní katastrofě a naopak. Neodporuje však naší hypotéze o konformitě na úrovni jedinců jakožto adaptační strategii na podmínky přírodní katastrofy. Rozdíl pak spočívá v tom, že se jedinci s odlišným postojem přizpůsobí konstruované realitě, která vznikla později, až v průběhu přírodní katastrofy. Musíme totiž připouštět, že v některých případech rizika, vyvolané přírodní katastrofou, vyžadují od jedinců ještě komplexnější adaptační reakce, které nejsou primárně založeny na již v minulosti etablované úrovni sociální důvěry. Tedy, soudíme, že ke komplexnějším reakcím dochází v případech, když mezi členy postižené přírodní katastrofou komunity převažuje orientace na současnost a budoucnost. V těchto případech vzniká potřeba riskovat důvěrou v lidi mimo vlastní primární skupiny a zároveň předpokládat jejich recipocitu. Tuto schopnost alespoň dočasně se odpoutat od vlastních predispozicí důvěřovat či nedůvěřovat tudíž považujeme za reakci, která vyžaduje další pomocné mechanismy. Pro jejich vysvětlení a zodpovězení dříve naznačených otázek se dodatečně vraťme k pojmu jistoty a jeho vztahu s pojmem důvěry.

Již dříve jsme si poznamenali, že jak jistota, tak důvěra přispívají ke kooperaci mezi členy komunity. Avšak způsoby, kterými k tomu dochází, se liší v jedné základní charakteristice: zatímco sociální důvěra se váže primárně na budoucnost a svobodnou vůli obecného jiného, hlavním zdrojem jistoty jsou zkušenosti z minulosti. Siegrist, Earle & Gutscher (2007) přichází s podrobnější konceptualizací vztahu mezi těmito společenskými jevy. Soudí totiž, že ve skutečnosti jistota je v rámci společenských skupin rozšířenějším typem vztahu než důvěra právě z důvodu její vazby na konkrétní zkušenosti, jež dokládají možnost se spolehnout na objekt jistoty. V kontrastu s našimi závěry z první kapitoly této práce a koncepcí Luhmanna (1988), důvěra je založena primárně na sdílení hodnot a členství v sociální skupinách, nikoli na zkušenostech. K tomu můžeme dodat, že tento pohled na původ a kvality sociální důvěry souzní s premisami psychologizující perspektivy: sociální důvěra je jakousi morální hodnotou, kterou sdílí každý člen komunity.

Vzhledem k její vazbě na budoucnost a rizikovou povahu je dle Siegrist, Earle & Gutschera (2007) nestabilní a jenom dočasně využívanou strategií adaptace, jelikož je pro jedince příliš náročné se stále nacházet v rizikových vztazích. Slouží spíše jako přechodník mezi dvěma stavy jistoty, ke které sociální důvěra vždycky směřuje. Nejvíce potřebujeme důvěřovat jiným v okamžiky, když ztrácíme jistotu: důvěra tudíž poskytuje nové zkušenosti s chováním jiných lidí, jež následně slouží základem pro znovuvytvoření jistoty. Za těchto podmínek důvěra nabývá kreativní síly nástroje pro vyřešení sociálních problémů, jelikož na rozdíl od jistoty, založené na obeznámenosti, se opírá na hodnotovou podobnost. Autoři dále dodávají, že ona podobnost může být dodatečně vytvořena v případě potřeby a dostatečného úsilí ze strany jedinců. Konkrétní mechanismus těchto úprav není vysvětlen. Můžeme však předpokládat, že se jedná o opakované interakce v průběhu znovuoobnovení komunity po přírodní katastrofě. Již víme, že jsou to významné zdroje pro vznik hodnotové blízkosti v rámci komunity (Toya & Skidmore, 2014).

Přírodní katastrofu jistě můžeme zohledňovat jako událost, která je schopná zničit existující v rámci komunity jistotu a vyzdvihnout tím kreativní úlohu důvěry. Tím, že mění objektivní podmínky života v rámci společnosti a narušuje chod každodenních sociálních aktivit, ničí i aktualitu akumulované jistoty: totiž, jistota, která platila předtím, nemusí platit i v průběhu stresující události. Za podmínek, když se jedinci nemohou opřít o dobře známou a předvídatelnou realitu, musejí podstoupit riziku důvěry, aby akumulovali nové, aktuální zkušenosti. V případě důvěry, jak poznamenává Gambetta (1988), se může také jednat o jakousi spící ochotu jedinců kooperovat s ostatními a jim důvěřovat, byť předtím skrytou za prohlášeným defenzivním postojem.

Na tomto místě si můžeme zrovna vzpomenout na výsledky z výzkumu Albrechta (2018), který zjistil, že země s obecně nižší úrovní sociální důvěry, jako jsou Rumunsko a Slovinsko, zažily zvýšení její úrovně po katastrofě, zatímco Rakousko, které má stabilně vysokou úroveň sociální důvěry, zažilo její pokles. V prvním případě bychom mohli předpokládat, že skryté predispozice důvěřovat, zabudované do společenského vědomí, mohly být dočasně potlačeny z důvodu nepříznivých společenských podmínek. Tyto predispozice následně umožnili členům postižených komunit si dodatečně akumulovat sociální důvěru v průběhu obnovení svých komunit. Ve druhém případě bychom analogicky mohli předpokládat existenci skrytých hodnot nedůvěry. Totiž, rozlišování mezi důvěrou a jistotou může také přispět k vysvětlení paradoxu, když se nízká sociální důvěra po přírodní

katastrofě přemění na vysokou a naopak. Avšak otázkou by v tomto případě bylo, proč skutečná úroveň sociální důvěry, jež by měla být závislá na hodnotách důvěry či nedůvěry, byla od nich dlouhodobě odpoutána. Mohli bychom se pokusit o nalezení možných mechanismů, pomocí kterých k tomu došlo, ale momentálně to není naší prioritou.

Zároveň se však nemůžeme plně ztotožnit s hypotézou, které tito autoři vyslovují. Definice důvěry jakožto předem akumulované hodnotové podobnosti a členství v sociálních skupinách, které nemají zdroj ve zkušenostech jedince, nám přijde omezující. Souhlasíme s tím, že sdílení hodnot, které se nejlépe projevuje právě v mezilidských interakcích (Albrecht, 2018; Toya & Skidmore, 2014), je důležitým aspektem důvěry – avšak hodnoty samotné jsou také založeny na zkušenostech. V souladu se zjištěními z první kapitoly této práce jsme přesvědčeni o tom, že konkrétní zkušenosti z interakcí jsou jedním ze dvou základních zdrojů pro formování generalizované důvěry. Proto nám přijde zbytečné odsouvat důvěru do pozadí sociálního života až do okamžiku, když je jí potřeba v současnosti. Schopnost důvěry vystupovat v roli „kreativní síly“, o které mluví Siegrist, Earle & Gutscher (2007), by neměla být negativně ovlivněna její částečnou vazbou na minulost.

Vysvětlení, které nabízí Siegrist, Earle & Gutscher (2007) nám přijde vhodné z toho důvodu, že objasňuje pravděpodobný mechanismus zvýšení důvěry po přírodní katastrofě. Jedná se o jakýsi pojišťující mechanismus v podobě předem akumulované hodnotové podobnosti, který dokáže obstát před riziky a splnit úlohu tvořiče jistoty. Nebo, jak můžeme dále domyslet, v případě, že se jedná o hodnoty nízké vzájemné důvěry, vynesou se na povrch za podmínek této stresující události a také nechají svoji stopu ve společenském vědomí.

Rozlišování mezi jistotou a důvěrou je tudíž vhodné z toho hlediska, že díky němu můžeme vysvětlit dynamiku adaptace v rámci komunit: pomáhá si nám uvědomit, že vždycky směřují z jednoho stavu stability ke druhému i navzdory rizikům. V tomto shledáváme příčinu, dle které jedinci jsou schopni se odpoutat od svých predispozicí a otevřít se novým zkušenostem z interakcí i za podmínek přírodní katastrofy. Ale spíše než předepisovat generalizované důvěře důležitost jen v okamžiku nejistoty, soudíme, že by bylo vhodnější považovat jistotu za formu akumulované důvěry, která obsahuje jenom minimální riziko (Levi, 1998). Jistota jakožto akumulovaná úroveň důvěry je skutečně vázána na minulost, proto, jak soudíme, platí jenom dočasně a na omezené ploše. Jen sotva dokážeme

akumulovat dostatečně stabilní důvěru pro každou z mnoha interakčních oblastí svého života, abychom na její základě vytvořili hodně jistot.

Proto soudíme, že generalizovaná důvěra není jenom dynamickým jevem, který slouží jako přechodník mezi dvěma obecnými stavy jistoty. Vždycky funguje jako strategie adaptace pro oblasti života, o kterých z důvodu jejich komplexity nemáme pro vytvoření jistoty dostatek informací. Vytvoření si jistoty pro kooperaci s lidmi obecně by bylo pro jedince psychicky náročné, dovolujeme si říci, že dokonce nemožné. Navíc, znamenalo by to velké riziko; účelem akumulace stabilní důvěry v podobě jistoty je však toto riziko minimalizovat. Zároveň ale horní hranice, za kterou vytvoření jistoty v lidech obecně již jednoznačně není možné, také nemůže být jasně určena pro každý jednotlivý případ. Můžeme usoudit, že stabilní úroveň generalizované důvěry v některých případech funguje jako obdoba jistoty: je vázána na minulé zkušenosti. Minimalizace rizik, vlastních důvěře v lidi obecně, se v tomto případě jeví jako poněkud složitější záležitost. Předpokládejme, že jedinci vždycky směřují ve svém jednání ke stavu jakési subjektivní jistoty i v rámci vztahů, které se ze své podstaty vyznačují vyšší rizikovostí. Z kontextu našeho uvažování soudíme, že je pro nás relevantní zohledňovat již samotné úsilí jedinců o dosažení subjektivního pocitu jistoty i v rámci vztahů, kde se uplatňuje generalizovaná důvěra.

Na dřívější otázku o příčinách rizikového chování v podobě důvěry i v průběhu přírodních katastrofů můžeme odpovědět, že se jedná o snahu akumulovat zkušenosti za účelem vytvoření nového stavu jistoty. V tomto také sledujeme pomocný mechanismus, který umožňuje jedincům se částečně odpoutat od predispozicí důvěřovat či nedůvěřovat. **Potřeba akumulace zkušeností může fungovat jakožto prioritní strategie, která odsouvá do pozadí potřebu kontinuity minulého postoje.** Dalším důležitým zjištěním je, že sociální důvěra v podobě sdílených hodnot může se dodatečně vytvořit v průběhu přírodních katastrofů i přes všechna rizika, se kterými ji spojujeme. Nesmíme však zapomínat na úlohu predispozicí důvěřovat či nedůvěřovat: v okamžik, když ztrácíme jistotu, jsou již zabudovány do našich hodnot. I přes možnost dodatečných úprav, pořád je to důležitý nástroj, pomocí něhož dokážeme akumulovat zkušenosti z kooperace a výsledně obnovit jistotu v podobě nashromážděné důvěry. Proto na druhou otázku o míře, do které důvěra může být výsledkem kooperace, nikoli její predispozicí, považujeme za vhodné odpovědět ve stejně ambivalentním stylu, jako předtím: důvěra může vzniknout v důsledku kooperace a později, tudíž po katastrofě, se ztuzit v podobě jistoty. Avšak zjistit, do jaké míry se jedinci

více opírají na nově vytvořenou důvěru či naopak na nově akumulovanou v průběhu samotné přírodní katastrofy, stále není možné.

Pojem jistoty jakožto akumulované důvěry nám také může pomoci si dodatečně vysvětlit fenomén prohloubení již etablované důvěry či nedůvěry po přírodní katastrofě. Na základě dosavadního uvažování můžeme vyslovit hypotézu, že zatímco v rámci některých komunit dominují vztahy, založené na jistotě (totiž, jak si připomínáme, akumulované především na základě minulých zkušeností nízké rizikové důvěře), existují komunity, které jsou založeny především na vysoce rizikové generalizované důvěře. Uvnitř komunit, založených na generalizované důvěře v jejím klasickém pojetí, jedinci disponují velkým počtem interakčních příležitostí. Avšak z důvodu svého velkého počtu a často nízké době trvání tyto interakce nedovolují jedincům vytvářet více vztahů, založených na jistotě z minulých zkušeností. Proto se ve svých vztazích orientují především dle obecné generalizované důvěry, která, jak soudíme, může tuto komunitu udělat méně náchylnou ke spolehnutí se na úroveň důvěry před katastrofou. Vycházíme přitom z předpokladu, že potřeba se častěji pohybovat v rámci vysoce rizikových vztahů učí lidi důvěřovat obecným jiným a systémům, na kterých je vybudována společnost (Hardin, 2002; Luhmann, 1988). Proto takové komunity jsou schopni akumulovat nové zkušenosti v průběhu přírodních katastrof efektivněji než komunity, jež jsou založeny na jistotě.

Na tomto místě si můžeme připomenout teoretickou koncepci Yamagishiho (2011), který tvrdí, že podobné komunity jsou charakteristické pro kolektivistické kultury (včetně Japonska). Jistota dle něj totiž spočívá v blízkých vztazích uvnitř kolektivistických kultur, které jsou charakteristické velkým počtem závazků a zároveň vysokou úrovní sociální kontroly. Jedinci, kteří jsou zvyklí se více spoléhat na akumulovanou v minulosti důvěru, jež znamená nízké riziko, nedisponují dostatečně vysokou generalizovanou důvěrou – totiž, neučí se důvěřovat, proto jsou v důsledku méně připraveni důvěřovat i v průběhu stresujících událostí. Když v průběhu přírodní katastrofy dochází k narušení obvyklého každodenního života, chybí jim mechanismus pro adaptaci na nové podmínky a akumulaci zkušeností z interakcí s jinými lidmi. Proto, jak soudíme, z nízké důvěry před přírodní katastrofou se může stát ještě nižší. Dříve jsme si poznamenali, že v souladu s koncepcí Siegrist, Earle & Gutschera (2007) postojová podobnost, nezbytná pro vznik generalizované důvěry, může být dodatečně vytvořena v případě potřeby a dostatečného úsilí ze strany jedinců. K tomu nyní můžeme dodat, že v případě komunit, založených na jistotě, k tomu

nejpravděpodobněji nedochází, jelikož jedincům pro to chybí socializační nástroje. V průběhu přírodní katastrofy tyto komunity jsou definovány neúspěchem komunikace mezi svými členy a odmítnutím riskovat důvěrou v lidi obecně.

Na první pohled snaha těchto jedinců se vyhýbat rizikovým vztahům za podmínek rizikové události se jeví jako nejen očekávatelná, ale dokonce racionální. Avšak podmínky přírodní katastrofy objektivně vyžadují schopnost spolupracovat pro společné dobro a obnovení komunity i s lidmi, které vidíme poprvé v životě. Yamagishi (2011) poznamenává, že důvěra v jiné lidi, než rodina nebo jiná primární skupina, je důležitá pro formování jakýchkoli spontánních skupin a organizací: právě schopnost rychlé a organizovaně zareagovat na přírodní katastrofu je vyžadována pro efektivní znovuoobnovení komunity. Naproti tomu, jistota, jak jsme argumentovali před chvílí, může zabraňovat vzniku generalizované důvěry a následně i kooperaci v průběhu přírodní katastrofy, jelikož je dle našeho soudu charakteristická tím, že vzniká a je především uplatnitelná v rámci menších sociálních skupin.

Téma, ke kterému se teď dostáváme, souzní s diskuzí o vztahu mezi partikulární a generalizovanou důvěrou, které jsme se věnovali v první kapitole této práce. Fukuyama (1995) k ní přispívá teorií o vlivu familismu – silných rodinných vazeb – na ekonomický vývoj společnosti. Tvrdí, že se v rámci společností se silnou tradicí familismu spontánní skupiny nebo organizace utváří jen těžce, neboť familismus brání rozvoji důvěry za hranicemi rodiny. Tímto nepřímě brání i ekonomickému rozvoji společnosti, který vyžaduje účinné organizační řízení, založené na důvěře. Fukuyama (1995) považuje společnosti, ve kterých je rozvoj důvěry mimo rodinu omezen kvůli familismu, za společnosti s nízkou důvěrou. Naopak společnosti, ve kterých lidé běžně důvěřují i lidem mimo jejich primární skupiny, považuje za společnosti s vysokou důvěrou, ke kterým mimo jiné patří i Japonsko. Yamagishi (2011) však považuje za vhodnější generalizovat závěry Fukuyamy nejen na rodinu, ale na všechny těsně propojené sociální celky. Soudí, že jakákoli primární skupina v rámci kolektivistických kultur má možnost ohraničit vytvoření generalizované důvěry – totiž, považuje kolektivistické kultury, mezi kterými zařazuje i Japonsko, za kultury s nízkou důvěrou. Totiž, pro to, aby jistota fungovala jako restriktivní síla, orientující jedince na nízce rizikové vztahy, není třeba, aby byla rozšířena na celou společnost – stačí, když jedinec směřuje větší část nebo dokonce celou svoji důvěru na členy svoje primární skupiny.

Tudíž, nyní můžeme soudit, že ani vzájemná nezávislost mezi generalizovanou a partikulární důvěrou, ani jistý vliv partikulární důvěry na důvěru generalizovanou, o kterém jsme se zmínili v první kapitole práce, nejsou kulturně univerzálními jevy. Vztah mezi těmito dvěma formy důvěry skutečně může být do jisté míry vzájemně vylučující. Přírodní katastrofa jakožto vysoce stresující událost může zoslabit a prohloubit již existující preferenci pro vztahy, založené na nízké rizikové důvěře v podobě jistoty. Barton (2005) například poznamenává, že i snaha o loajalitu vůči jiným členům komunity může být potlačena vlastní deprivací jednotlivce; soutěží s pocitem, že se člověk musí starat o sebe a svou rodinu, respektive, členy své primární skupiny. Banfield (1958), který si jako první všiml existence daného fenoménu v rámci italské společnosti, označil ho jako „amorální familismus“. Je to jeden z dalších faktorů, který, jak soudíme, může přispívat k prohloubení nedůvěry po přírodní katastrofě. V komunitách, orientovaných na jistotu v rámci blízkých vztahů, může docházet k projevům egoismu i v průběhu přírodní katastrofy.

V této kapitole bylo naším úkolem nalezení a vysvětlení si možných mechanismů změny sociální důvěry po přírodní katastrofě a také role, kterou v tomto procesu hrají již vytvořené adaptační strategie. Nejprve jsme si objasnili, jak se přírodní katastrofa dostává z úrovně fyzického kapitálu na úroveň sociálního. Zjistili jsme, že k tomu dochází v důsledku interakcí mezi oběťmi katastrofy, neboť poskytují jedincům zkušenosti pro následné úpravy v úrovni sociální důvěry. V případě poklesu důvěry k tomu také může docházet v důsledku prohloubení již existujících konfliktů, které brání obětem v komunikaci i v průběhu přírodní katastrofy. Později v průběhu svých úvah jsme si také všimli existence komunit, v jejichž rámci jedinci nejsou otevření novým zkušenostem právě z důvodu nízké výchozí úrovně generalizované důvěry. Pro vysvětlení těchto adaptačních rozdílů jsme použili teoretickou dichotomii mezi důvěrou a jistotou, jejichž pojetí jsme přepracovali v souladu se zjištěními z první kapitoly této práce. Komunity, které jsou především založeny na již předem akumulované důvěře s nízkým rizikem (jistotě), jsou za podmínek přírodní katastrofy méně adaptibilní, a proto v jejich rámci sociální důvěra může klesnout; naproti tomu, komunity, v nichž dominují hodnoty vysoké důvěry v lidi obecně, se dokážou adaptovat na nutnost komunikovat s ostatními oběťmi, proto se sociální důvěra může zvýšit.

Také jsme vyslovili hypotézu, že ke kontinuitě a současně změně v úrovni důvěry dochází v důsledku fungování sebenaplňujícího se proroctví. Pokud se v rámci komunity vytvoří realita důvěry či nedůvěry, která časem přestane mít racionální základ, přírodní

katastrofa může vyprovokovat konformismus na straně názorové menšiny. Začne být všímavější vůči postojům a chování většiny a následně se adaptuje na existující realitu, aby se vyhnula riziku zneužití. Poznamenali jsme si, že subjektivní přesvědčení o vzájemnosti jejich důvěry na straně objektu důvěry je pro jedince důležité při zvažování vlastního postoje. Proto obavy z toho, že jejich případný nový postoj nebude sdělen, může vysvětlovat kontinuitu chování některých jedinců. Navíc, v případě nedůvěry může k tomuto fenoménu přispívat i to, že hluboká nedůvěra je obzvláště těžce zpochybnitelná. Totiž, v důsledku kontinuity postoje na straně většiny můžeme pozorovat změny postoje na straně menšiny, které byly způsobené stresující událostí.

Jiným důležitým zjištěním tohoto oddílu však bylo i to, že proměnné, které vstupují do vztahu mezi fyzickou a sociální rovinou přírodní katastrofy, se dají rozdělit na dvě skupiny – predispoziční a zkušenostní. Úroveň sociální důvěry může vystupovat jak v roli predispozice, tak i být výsledkem kooperace v průběhu přírodní katastrofy: hodnotová podobnost může být vytvořena dodatečně a později, tudíž po katastrofě, se ztužit v podobě jistoty. Avšak stále není možné jednoznačně stanovit, kdy se jedinci více opírají na nově vytvořenou důvěru či naopak na nově akumulovanou.

Nyní dokážeme najít logické opodstatnění jak pro případy prohlubování již existujícího v rámci komunity postoje, tak i pro případy, kdy dochází k jeho změně. Je na místě přikročit k exploraci dalších proměnných, které ovlivňují sociální dopad přírodních katastrof, čemuž je věnován následující oddíl této práce.

2. 2. Intervenující proměnné

První zkušenostní proměnná, o které je třeba se zmínit v tomto oddílu, je typ přírodní katastrofy. Vstupuje do vztahu mezi její fyzickou a sociální rovinou naprosto zásadním způsobem, jelikož určuje rozsah a typ poškození, které přírodní katastrofa způsobuje komunitě. Tato poškození se následně odráží v míře frustrace a deprivace, jež bude pocíťována na straně obětí (Brancati, 2007; Toya & Skidmore, 2014). Soudíme, že míra subjektivní frustrace hraje roli v procesu rozhodování o důvěryhodnosti jiných lidí, respektive ochotě a potřebě měnit již existující úroveň důvěry. Velké poškození v důsledku přírodní katastrofy dělá jedince zranitelnější, proto můžou začít pocíťovat větší potřebu být

konformní vůči dominujícímu v komunitě klimatu důvěry či nedůvěry; a naopak, nízká míra poškození snižuje potřebu nejen v konformitě, ale i ve změně postoje vůbec.

Typ přírodní katastrofy také podmiňuje počet obětí, jelikož některé katastrofy jsou ničivější než ostatní. Ve svém výzkumu, založeném na komparaci několika evropských zemí, Albrecht (2018) si všímá silného vlivu úmrtnosti v průběhu přírodní katastrofy na úroveň sociální důvěry po ní. Účinek se stává významný při devíti nebo více úmrtích. Kromě toho výsledky studie ukazují, že katastrofy s mnoha úmrtími výrazně snižují sociální důvěru. Toya & Skidmore (2014) však poznamenávají, že počet obětí je zprostředkován jiným faktorem, proto při analýze vztahu mezi sociální důvěrou a přírodní katastrofou není vhodné používat tento ukazatel. Argumentují, že počet obětí klesá se zvýšením průměrného příjmu v dané lokalitě, proto země s nízkými příjmy obecně zažívají mnohem více lidských ztrát (Toya & Skidmore, 2007). Děje se to proto, že země s lepší ekonomickou situací alokují více prostředků na bezpečnost, pokud jde o stavební předpisy, strojírenství a další bezpečnostní opatření, snižující počet úmrtí. Tudíž, spíše než usuzovat, že velký počet obětí má bezprostřední vliv na pokles v úrovni důvěry po přírodní katastrofě, měli bychom předpokládat, že **závažnost katastrofy obecně může být spojena s klesající sociální důvěrou** (Albrecht, 2018). Závažností tudíž v tomto případě rozumíme rozsah škod, které byly doprovázeny ekonomickými ztrátami a lidskými oběťmi.

Yamamura (2010) dále poznamenává, že vysoké příjmy v oblasti dopadu přírodní katastrofy přispívají k minimalizaci počtu obětí více než akumulovaný sociální kapitál. Zároveň ale v případě méně ničivých katastrof průměrný příjem neovlivňuje počet obětí, jelikož se právě v tomto případě sociální kapitál ukazuje jako efektivnější pro minimalizaci způsobených škod. Jak vysvětluje autor, rozvinutá infrastruktura, v daném případě asociována s vysokými příjmy, je ve většině případů univerzálnějším prediktorem snížení počtu obětí než mezilidská kooperace v průběhu přírodní katastrofy. Avšak význam této kooperace roste tím více, čím menší jsou způsobené škody. Díky snadnosti, se kterou dnes dokážeme šířit informace, je tato strategie považována za dokonce snadněji organizovatelnou. Ze své strany můžeme dodat, že tento závěr nám přijde zcela logický: menší škody obecně jsou snadněji redukovatelné, proto nevyžadují zapojení jiných pomocných nástrojů než sociálního kapitálu, kterým disponuje komunita.

Brancati (2007) dále poukazuje na to, že zemětřesení mají obzvláště velký potenciál prohloubit konflikty již existující uvnitř komunity vzhledem k jejich rychlému nástupu a nízké míře předvídatelnosti. Proto vyvolají u jedinců pocity frustrace s větší pravděpodobností než přírodní katastrofy s pomalým nástupem, jako jsou například sucha. V souladu s naším dřívějším zjištěním Anbarci, Escaleras, & Register (2005) dokládají, že dopady zemětřesení jsou horší v méně rozvinutých zemích, jelikož působí větší škody a nedostatky ve zdrojích obživy. Vzhledem k tomu, že výstavba domů a infrastruktura jsou v rozvinutých zemích pokročilejší, tyto země obvykle utrpí menší škody než rozvojové země. Rozvinuté země také disponují finančními prostředky, pomocí kterých lze rychle odstranit škody, způsobené katastrofou. Vyvozujeme tedy, že čím větší jsou způsobené škody, tím větší roli v dopadu přírodní katastrofy na sociální důvěru hraje ekonomická rozvinutost země. V případě, že se jedná o rozvojovou zemi, je pravděpodobné, že ničivá přírodní katastrofa negativně ovlivní existující úroveň sociální důvěry. Naproti tomu, čím menší jsou ztráty, způsobené přírodní katastrofou, tím větší roli může hrát již etablovaná nebo nově vytvořená sociální důvěra. Totiž, v případě méně ničivých katastrof úroveň ekonomického vývoje, související s průměrným platem v dané lokalitě, ani nemusí vstupovat do daného vztahu. **Proto předpokládáme, že ke zvýšení sociální důvěry pravděpodobněji dojde v průběhu menších přírodních katastrof, jelikož umožňují více kooperace mezi členy komunity.**

Kang & Skidmore (2018) se dívají na problém závažnosti přírodních katastrof s poněkud jiného úhlu pohledu. Ve svém empirickém výzkumu zjišťovali dopady materiálních škod zapříčiněných různými typy přírodních katastrof na sociální důvěru v Jižní Koreji. V daném výzkumu materiální škody zapříčiněné přírodní katastrofou byly měřeny v podobě celkové kumulativní škody v přepočtu na hlavu. V případě silných dešťů, silného sněžení a bouří zvyšující se škody byly asociovány se zvýšením sociální důvěry, zatímco pro tajfuny platil opak: se zvýšením materiálních škod se snižovala sociální důvěra. Tyto rozdíly autoři vysvětlují pomocí dvou faktorů, které hypoteticky mají vliv na směr a sílu vlivu katastrof na sociální důvěru: rychlost obnovení komunity po katastrofě a rozsah pomoci, kterou lidé mohou dostat od jiných členů komunity. Tajfuny se tedy ukazují jako specifické proto, že v Jižní Koreji působí škody především silnicím, dálnicím a mostům, čímž nutí lidi odkládat zahájení procesu obnovení svých komunit. Navíc, závažné tajfuny jsou na území Jižní Koreje poměrně vzácné, zároveň jsou stále těžce předvídatelné a například na rozdíl od povodní pokaždé postihují jiná místa. Tyto skutečnosti vyvolávají ve společnosti

jisté napětí a snižuje se tak úroveň generalizované důvěry (Kang & Skidmore, 2018). Cassar, Healy & von Kessler (2011) dále dokládají, že tsunami v Thajsku v roce 2004, které způsobilo škody, srovnatelné ve svém rozsahu s tajfuny v Jižní Koreji, zvýšilo generalizovanou důvěru mezi lidmi za podmínky, že dostali pomoc od jiných členů své komunity. Je to další důkaz toho, že kooperace a vzájemná komunikace mezi oběťmi v průběhu katastrofy je důležitou podmínkou pro zvýšení sociální důvěry.

Zjistili jsme, že zemětřesení mají potenciál negativně ovlivnit úroveň sociální důvěry z důvodu své nepředvídatelnosti. Tento fenomén naznačuje, že připravenost na přírodní katastrofu také může vstupovat do vztahu mezi jejím fyzickým a sociálním aspektem. Potvrzení pro tuto hypotézu najdeme i ve výzkumu. Toya & Skidmore (2014) na vzorku ze sta čtyřstá šesti zemí zjistili, že z několika typů katastrof (silné bouřky, smršťe, povodně, zemětřesení, výbuch sopky) jenom bouřky mají pozitivní efekt na sociální důvěru. Skidmore & Toya (2002) a Toya, Skidmore, & Robertson (2010) poznamenávají, že vědecký pokrok nově umožňuje efektivně předpovědět nástup bouřky a připravit se na ni, čímž se sníží její fyzické škody a pravděpodobnost masové deprivace na straně členů postižené komunity. Naproti tomu jiné typy přírodních katastrof, jako jsou například zemětřesení, jsou předvídatelné méně snadno, proto možnost přípravy na ně je velmi omezena. Společná příprava na přírodní katastrofu se ale může stát dobrým způsobem posílení sociální koheze v rámci komunity. Opakované mezilidské interakce jsou klíčovým prvkem pro vytvoření sociální důvěry a, jak jsme zjistili v předešlém oddílu, učí jedince důvěřovat i v průběhu přírodní katastrofy. Proto soudíme, že příprava na přírodní katastrofu funguje jako pojišťující mechanismus proti vytvoření masové deprivace a konfliktu, jež potenciálně vedou k poklesu sociální důvěry. V případě, že dojde k přírodní katastrofě, na kterou daná komunita byla připravena, sociální důvěra se může dále zvýšit.

Jiný způsob, kterým typ přírodní katastrofy dokáže ovlivnit úroveň sociální důvěry v komunitě, je autory vysvětlen ze sociálně stratifikační perspektivy. Například, bouřka ovlivňuje všechny obyvatele nezávisle na jejich sociální třídě, proto lidé spolupracují napříč celou komunitou a budují tak generalizovanou důvěru. Naproti tomu, povodně mohou mít negativní efekt na sociální důvěru proto, že nejvíce poškozují nížiny měst, kde se statisticky nejčastěji nachází chudší čtvrtě (Toya & Skidmore, 2014). To vede k výraznějšímu rozdělení komunity dle stratifikačních kritérií, což zostřeje meziskupinové rozdíly. Dochází tak k omezení interakčních příležitostí napříč komunitou a zostření pocitu osobní deprivace na

straně skupiny obyvatel postižené katastrofou. Yamamura (2015) k tomu dodává, že vzhledem k jisté předvídatelnosti tsunami, tajfunů a povodní lidé s vyššími příjmy obývají místa, kde se tyto katastrofy odehrají s nejmenší pravděpodobností, respektive místa, kde jejich negativní dopad bude nejmenší. Naproti tomu, lidé s nízkými příjmy mají menší flexibilitu ve výběru lokality bydlení a v důsledku jsou více vystaveni i negativním dopadům přírodní katastrofy. Proto některé typy přírodních katastrof vedou ke zvyšování chudoby v komunitách. Alesina & La Ferrara (2002) poznamenávají, že ačkoli přírodní katastrofa může mít celkově negativní dopad na průměrný příjem v rámci komunity, snížení příjmových rozdílů může vést ke zvýšení sociální důvěry. **Soudíme tedy, že typy přírodních katastrof, které postihují jenom znevýhodněné skupiny obyvatelstva, mohou vést k poklesu generalizované důvěry.** Mohli bychom také předpokládat, že k tomu dojde i v případě, pokud jakákoli jiná zvláštní skupina obyvatelstva bude postižena přírodní katastrofou. Například, etnicky nebo nábožensky vyhraněná část komunity se semkne na základě společného neštěstí, čímž se ale zároveň zredukuje možnost její spolupráce s jinými členy komunity.

Zajímavé však je, že efekt negativního působení povodní na sociální důvěru není přítomen v podmínkách Jižní Koreje, kde, stejně jako většina prozkoumaných typů přírodních katastrof, sociální důvěru naopak posílily (Kang & Skidmore, 2018). Samotní autoři vysvětlují tuto skutečnost zvláštními topografickými charakteristikami Jižní Koreje, kvůli nimž povodně poškozují všechny členy komunity nezávisle na jejich sociální třídě (tudíž, nezávisle na bezpečnosti místa, kde bydlí). Je však také možné, že připravenost na katastrofu má zdroj nejen ve vědeckých předpovědích, ale také vyplývá z častosti katastrof na daném území. Například, povodně, způsobené prudkými dešti, patří v Jižní Koreji k jedním z nejčastějších přírodních katastrof. **Předpokládáme totiž, že členové komunit, kde se často odehrávají přírodní katastrofy, uznávají důležitost spolupráce jak v průběhu obnovy vlastní komunity, tak již na stadiu přípravy na přírodní katastrofu.** Ve skutečnosti, Toya & Skidmore (2014) jako první empiricky prokázali, že častost některých typů přírodních katastrof je pozitivně asociována s akumulací sociálního kapitálu a ekonomickým růstem v dlouhodobé perspektivě. Další výzkumná svědectví poukazují na to, že se lidé dokážou poučit z minulých zkušeností a akumulovat tímto způsobem sociální kapitál, což pak mimo jiné může vést k ekonomickému rozvoji komunity (Yamamura, 2010). Yamamura (2010) k tomu dodává, že zkušenost členů komunity a s ní asociována akumulace znalostí (tzv. *collective learning*) může napomoci zmírnit důsledky katastrofy, snadněji

přimět lidi ke kooperaci a v procesu častých mezilidských interakcí tedy posílit sociální důvěru.

Mezi další predispoziční proměnné, které mohou vstupovat do vztahu mezi fyzickou a sociální rovinou přírodní katastrofy, patří vlastnictví nemovitosti na úrovni jedinců a obecná ekonomická samostatnost komunity. Kang & Skidmore (2018) zjistili, že čím vyšší je cena nemovitosti poškozené přírodní katastrofou, tím více klesne sociální důvěra její vlastníků. Velké škody, způsobené drahé nemovitosti pravděpodobně budou nutit její vlastníky odkládat proces obnovy, což prohloubí pocit subjektivní frustrace. Zjištění o finanční samostatnosti komunity souzní s našimi dřívějšími poznámkami o úloze ekonomické rozvinutosti země v dopadu přírodní katastrofy. Kang & Skidmore (2018) totiž dokládají, že finanční nezávislost místní samosprávy zajišťuje včasnou a efektivní reakci na přírodní katastrofu. Lokální samospráva, která má prostředky pro výpomoc obětem a následnou obnovu komunity, má větší potenciál pro posílení sociální koheze. Jako obzvláště efektivnější se v tomto případě ukazují decentralizované politické systémy, jelikož umožňují místním státním jednotkám rychlejší reakci na přírodní katastrofu (Skidmore & Toya, 2013). Tato proměnná souvisí spíše s pojmem institucionální důvěry než generalizované. Avšak považujeme za důležité se o ní zmínit proto, že reakce sociálních institucí na přírodní katastrofu vytváří podmínky, za kterých následně budou probíhat interakce mezi jejími oběti. Proto výkon sociálních institucí hraje roli v dopadu přírodní katastrofy na generalizovanou důvěru.

Jak jsme se mohli ujistit v průběhu této kapitoly, do vztahu mezi fyzickou a sociální rovinou přírodní katastrofy vstupuje velké množství faktorů různorodé povahy. Každý jednotlivý faktor následně spolupůsobí s dalšími predispozičními a zkušenostními proměnnými. Jejich dopad na úroveň sociální důvěry po přírodní katastrofě však zůstává do značné míry těžce předvídatelný i přesto, že jsme schopni je identifikovat. Proto každý případ změny úrovně sociální důvěry po přírodní katastrofě je do jisté míry unikátní. V druhé kapitole této práce jsme vytvořili vlastní teorii o mechanismu působení přírodní katastrofy na úroveň generalizované důvěry po ní, a to s přihlédnutím k úloze úrovně sociální důvěry před katastrofou a zdrojům jejího vytvoření. V posledním oddílu jsme také věnovali pozornost typu přírodní katastrofy a socioekonomickým proměnným, což nám poskytlo solidní základ pro vytvoření hypotéz o dopadech různých typů katastrof na komunity s rozmanitými charakteristikami. Vzhledem k těmto skutečnostem považujeme za

vhodné rovnou přikročit k analýze konkrétního případu, kdy aplikujeme studiem nabyté znalosti.

3. Případová studie

3.1. Metodologická východiska analýzy

V prvním oddílu této kapitoly považujeme za vhodné zdůvodnit volbu konkrétní přírodní katastrofy a způsobu, jak chceme analyzovat její dopad na úroveň generalizované důvěry. Jak jsme již naznačili v úvodu, pro tento účel jsme zvolili zemětřesení v Tóhoku², které se odehrálo v březnu 2011. Velké zemětřesení o stupni síly 9,0 dle RichtEROVY škály postihlo severovýchodní část Japonska, vyvolalo vlny tsunami výškou do 38 metrů a způsobilo také havárii na Fukušimské elektrárně (Yamamura & Uslander, 2016). Tato přírodní katastrofa si vyžádala více než 19 000 životů, způsobila ekonomické škody v hodnotě přibližně 20 000 miliard dolarů a patří tak mezi nejničivější v dějinách lidstva (Yamamura & Powdthavee, 2019). Považujeme ji za vhodný objekt pro analýzu proto, že její jedinečná závažnost může mít výraznější dopad na úroveň sociální důvěry a poskytnout svědectví o případných jiných faktorech, které vstupují do vztahu mezi fyzickou a sociální rovinou přírodní katastrofy. Zároveň ale stejná skutečnost dělá tuto přírodní katastrofu téměř nesrovnatelnou s jinými případy. K tomu také přispívá i to, že se Japonsko vyznačuje velkým počtem přírodních katastrof z důvodu své geografické polohy a topografických charakteristik. V průběhu staletí existence japonského státu na jeho území byly registrovány stovky různorodých přírodních katastrof, zejména tajfunů, zemětřesení a výbuchu sopek (MOFA, n. d.). S ohledem na naše dřívější zjištění o efektu častosti přírodních katastrof na chování jedinců soudíme, že v Japonsku existuje zvláštní kultura vyrovnání se s následky přírodních katastrof, které omezuje jeho smysluplnému srovnání s jinými zeměmi. K této otázce se však vrátíme v dalším oddílu, kde se budeme podrobněji věnovat japonskému kulturnímu kontextu.

Většina studií, věnovaných vlivu přírodních katastrof na sociální důvěru, ať se soustředí na jednu konkrétní katastrofu (Yamamura, 2016) nebo více katastrof různých typů (Kang & Skidmore, 2018; Toya & Skidmore, 2014; Yamamura, 2015), se pokouší o zachycení tohoto vztahu pomocí regresních modelů – nejrozšířenější jsou pak probit modely náhodných vlivů. Proto jsme zvažovali aplikaci stejné metody i v rámci této práce, kde jsme se původně chtěli zaměřit na dopad různých typů přírodních katastrof na úroveň sociální důvěry v Japonsku. Této možnosti jsme se však museli vzdát, jelikož všechna potřebná data za každou přírodní katastrofu jsou přístupná jenom pro pět jednotlivých případů, což

² Označení pro severovýchodní část největšího v Japonsku ostrova Honšú.

omezuje smysluplnost statistické analýzy. Existují také data o počtu lidských obětí a rozsahu škod, způsobených přírodními katastrofami osobnímu majetku obětí dle prefektur, ale v jejich rámci není specifikován typ katastrofy. Ten je však, jak jsme zjistili v průběhu práce na tématu, naprosto zásadní proměnnou.

Další možností bylo vytvoření regresního modelu pro jednu přírodní katastrofu, která byla z hlediska svého dopadu na japonskou společnost nejvýznamnější. Avšak data o socioekonomickém dopadu přírodních katastrof v Japonsku jsou agregovaná buď dle prefektur, nebo dle konkrétní katastrofy. I v případě zemětřesení v Tóhoku jsme měli přístup jenom ke spolehlivým informacím o počtu zničených či částečně zničených domů a počtu zraněných a obětí. Z důvodu omezenosti dat o této přírodní katastrofě, které jsme měli k dispozici, jsme se báli příliš velkého počtu nezahrnutých do analýzy intervenujících proměnných. Proto jsme se rozhodli k přenosu analytického těžiště této práce do její druhé kapitoly, kde jsme usilovali o vytvoření vlastní teorie mechanismu změn úrovně sociální důvěry v důsledku přírodní katastrofy. Tento přístup považujeme i za vhodnější z toho důvodu, že nám zajišťuje větší zobecnitelnost závěrů: místo toho, abychom se soustředili na podrobnější analýzu jednoho případu, můžeme věnovat více pozornosti vyřešení stanovené výzkumné otázky. Stále si však myslíme, že je důležité ilustrovat naše dosavadní zjištění na konkrétním příkladu. Za prvé proto, že se dozvíme o případných jiných proměnných, které mohou potenciálně vstupovat do vztahu mezi fyzickou a sociální rovinou přírodní katastrofy; za druhé, se budeme moci podívat na to, jak proměnné již zmíněné v předešlé kapitole mohou spolupůsobit v odlišném kontextu. Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem jsme zvolili spíše deskriptivní způsob analýzy katastrofy v Tóhoku, doplněný statistickou analýzou kvantitativních panelových dat. Nejprve považujeme za vhodné si podrobněji vysvětlit specifický kontext uvažování, který je implikován zvláštní častostí přírodních katastrof na území Japonska.

3. 2. Kulturní kontext Japonska

Jak jsme si již poznamenali v předešlém oddílu, Japonsko se vyznačuje opravdu bezprecedentním počtem přírodních katastrof nejen mezi svými asijskými sousedy, ale i na světové úrovni. Mezi roky 1993 a 2012 se na území Japonska odehrálo 117 přírodních katastrof (dle srovnání, v Jižní Koreji a na Taiwanu toto číslo čítá 55), které si dohromady vyžádaly více než 27 000 životů (Lee, 2019c). Přírodní katastrofy se odehrávají po celé zemi

nezávisle na konkrétní lokalitě, proto je pravděpodobné, že skoro každý Japonec má s jedním z jejích typů zkušenost. V souladu s dřívějšími zjištěními předpokládáme, že vysoká častost přírodních katastrof má potenciál ovlivňovat jejich dopad na sociální důvěru. Soudíme, že akumulovaná v průběhu častých přírodních katastrof sociální důvěra může vystupovat v podobě jakési stálé jistoty na straně jedinců, že jiní členové komunity budou spolupracovat. Akumulace důvěry je také doprovázena akumulací znalostí o dopadech přírodních katastrof, o správném chování v jejich průběhu a také o způsobech možné pomoci jiným obětem (Yamamura, 2010). Siegrist, Earle & Gutscher (2007) poznamenávají, že vztah mezi vnímaným rizikem a kooperací pro odlehčení jeho dopadů je zesilován za podmínky, že jedinci disponují věděním o podstatě tohoto rizika. Vzhledem k tomu, že v průběhu života individuum může vytvářet hodně důvěr pro jednotlivé oblasti společenského života, předpokládáme, že existuje možnost učinit stejně i pro případy přírodních katastrof. Tudíž, opakování stresující události vede k vytvoření jakéhosi společenského vzorce pro chování v jejím průběhu – na tomto místě do vztahu vstupuje proměnná připravenosti na katastrofu, jejíž účinek, jak soudíme, se zvyšuje souběžně s častostí přírodních katastrof.

Soudíme, že jedním z projevů akumulované důvěry v smysluplnost kooperace v průběhu přírodní katastrofy je ochota jedinců spojovat se do spolků za účelem prevence nebo spolupráce na obnově komunity po přírodních katastrofách. Například, vzhledem k častým emisím popelu a fragmentů horniny z kráteru sopky poblíž města Kagošima místní samospráva vyvinula zvláštní stavební předpisy a začala podporovat komunitní aktivity pro pravidelné odstraňování popelu (Kitagawa, 2015). Společná činnost by měla přispět k lepšímu povědomí obyvatel o důležitosti spolupráce a zajistit tak kontinuitu sociálního a ekonomického života komunity (Paton, 2017). Lee (2019a) podporuje toto tvrzení empirickým zjištěním, že v Japonsku členství v jakékoli asociaci (což platí pro 60 % obyvatel země) má tendenci zvyšovat přesvědčení lidí, že členové jejich komunity budou spolupracovat v průběhu přírodní katastrofy, což, jak víme, je základem pro zvýšení sociální důvěry po katastrofě. V jiném výzkumu dochází k analogickému závěru: participace v asociacích zvyšuje partikulární, mimoskupinovou a institucionální důvěru po přírodní katastrofě (Lee, 2019b). Tyto výsledky podporují tvrzení teorie sociálního kapitálu, že aktivní účast jednotlivců v občanských sdruženích a širší sociální sítě zvyšují sociální a politickou důvěru (Putnam, 2001). Jak dále argumentují někteří výzkumníci, podobná etika poklidného vztahu k přírodním katastrofám má kořeny v konfucianismu, který klade důraz na kultivaci a podporu pozitivního vztahu mezi lidmi a přírodním světem (Hou, 1997).

Ve skutečnosti, asociace spojené s přípravou na přírodní katastrofy nebo na odstranění jejich následků mají v Japonsku dlouhou historii. Například, jak poukazuje Kitagawa (2015), soudobé programy pro odolnost komunit vůči přírodním katastrofám jsou často založeny na kulturním konceptu *kjódzó* (doslova, „kooperační partnerství“), který odkazuje k dobročinné potřebě pomáhat jiným lidem. Obzvláště velkou roli v utváření lokálních politik začal hrát po roce 2011, kdy Japonsko zažilo skoro největší přírodní katastrofu ve svých dějinách (Kitagawa, 2015) – *kjódzó* je totiž nezbytné pro „učení se žít s přírodní katastrofou“, *kjozon*. Podobná filozofie přemyšlení o přírodní katastrofě povzbuzuje členy komunity k „racionálnímu strachu“ z přírodní katastrofy a samostatnosti v přípravě na ni („nespoléhat se jenom na autority a vědu“). Důraz na kooperaci mezi různorodými zainteresovanými osoby vytváří příležitosti pro budování důvěrných vztahů mezi členy komunity a také mezi občany a místní samosprávou.

Ztělesněním těchto politických principů jsou takzvané *čonaikai*, což je unikátní pro Japonsko forma komunitní samosprávy, a vzniklé z nich *džišubo* – menší autonomní jednotky pro přípravu jednotlivých městských čtvrtí na možnou přírodní katastrofu (Bajek, Matsuda, & Okada, 2008). Tyto asociace pořádají i neformální události, které by měly zvýšit povědomí lidí o důležitosti spolupráce. Kitagawa (2015) odkazuje na příklad města Kagošima, které pořádá regulární výstavy fotografií z dob nejničivějšího v dějinách této oblasti výbuchu sopky z roku 1914. Tím se zdůrazňuje důležitost poučení se ze zkušeností a vědomí toho, že se katastrofa může opakovat, proto příprava na ni je v rukou samotných lidí. Tedy, můžeme předpokládat, že v připravenosti Japonců na přírodní katastrofu může hrát jistou roli i historická paměť o minulých ničivých katastrofách. Dalším kulturně specifickým procesem, který usnadňuje zapojení jedinců do komunitní akce a přípravu na přírodní katastrofy je *mačizukuri* – „péče o společný prostor s ohledem na potřeby komunity“ (Bhandari, Okada, Yokomatsu, & Ikeo, 2010). Tento kulturní fenomén definuje jednotlivé městské čtvrtě a menší komunity primárně skrz rozvinutost sociálních sítí mezi jedinci, nikoli jejich pouhou prostorovou blízkost. *Mačizukuri* je jednou z forem autonomní komunitní samosprávy, která má svůj původ až v šestnáctém století, kdy byla využívána především ke vzájemné pomoci v rámci malých vesnických komunit. Jednou z aktivit tohoto uskupení bylo i budování hrází (Paton, 2017). V dnešním Japonsku se tato uskupení věnují městskému plánování s ohledem na potřeby komunity, včetně jejího obnovení po přírodní katastrofě. *Mačizukuri* se skládají z obyvatel, soukromých agentur a dalších organizací, kteří mají zájem v obnovení oblasti,

postižené přírodní katastrofou. Obzvláště velkou roli tyto asociace zahrály po velkém zemětřesení v Kóbe v roce 1995, kdy ve spolupráci s vládními představiteli poskytly členům komunity příležitost vyslovit svoje požadavky na vzhled města, obnoveného po katastrofě (Nakagawa & Shaw, 2004). Existence *mačizukuri* odráží přítomnost kulturních praktik, které podporují mezilidskou kooperaci a odolnost vůči přírodním katastrofám pomocí komunikace mezi urbanisty, politiky a občany. Je to také významný zdroj pro formování sociální důvěry jak před katastrofou, tak i v jejím průběhu a po ní. Můžeme uzavřít, že Japonsko se stále poučuje ze svých historických zkušeností a zlepšuje podmínky pro to, aby se občané smířili s hrozbou přírodních katastrof a byli na ně připraveni (Paton, 2017).

Lee (2019a) zjistil, že Japonci kteří zažili přírodní katastrofu mají vyšší úroveň partikulární důvěry. Avšak neděje se to na úkor důvěry v lidi mimo primární skupiny – zkušenost s přírodní katastrofou je také pozitivně asociována s generalizovanou důvěrou, i když tato asociace je menší. Poukazuje to na skutečnost, že v důsledku katastrofy Japonci spíše rozšíří rádius své důvěry jak na lidi z primárních skupin, tak i na lidi obecně, než uzavřou se do primárních skupin v duchu amorálního familismu. Tuto hypotézu mimo jiné podporuje zjištění, že obyvatelé oblasti, postižené zemětřesením v Tóhoku, mají větší úroveň generalizované důvěry než jejich spoluobčané z jiných prefektur. Nadto obyvatelé Tóhoku kteří zažili přírodní katastrofu mají vyšší generalizovanou důvěru ve srovnání s obyvateli stejné oblasti, které žádnou katastrofu nezažili (Lee, 2019a).

V jiném výzkumu Lee (2019c) dochází k závěru, že generalizovaná důvěra má slabý efekt na subjektivní vnímání odolnosti vlastní komunity vůči přírodní katastrofě; naproti tomu, silný efekt má úroveň partikulární důvěry. Mohli bychom předpokládat, že zvýšení partikulární důvěry v tomto případě signalizuje o rozvinutosti různorodých asociací, o kterých jsme se zmiňovali dříve v tomto oddílu – participace v dobrovolnických organizacích je v japonském kontextu pozitivně asociována se vnímanou odolností komunity vůči přírodní katastrofě (Lee, 2019c). Tudíž, lidé v Japonsku, stejně jako v Jižní Koreji a na Taiwanu, se při zvažování rizik plynoucích z přírodní katastrofy více spoléhají na jistotu silných vnitroskupinových vazeb. Proto dle výsledku z empirického výzkumu Lee (2019c) Japonsko patří spíše ke společnostem s „nízkou důvěrou“, což je v kontrastu s tezí Fukuyamy (1995) o důvěře ve východoasijských společnostech – naopak tvrdí, že Japonsko, na rozdíl od jiných zemí ze stejného regionu, patří ke společnostem s „vysokou důvěrou“. Marsh (2019) přispívá k diskuzi tím, že pomocí empirických dat poukazuje na neopodstatněnost

vyzdvihování Japonska jakožto méně „familistické“ společnosti. Například, důvěra v členy vlastních primárních skupin je stejně rozšířena mezi Japonci a Taiwanci a nejsou příčiny tvrdit, že je tomu tak na úkor generalizované důvěry: 66 % Japonců jsou přesvědčeni, že většina lidí se snaží zacházet s jinými spravedlivě, spíše než zneužívat jejich důvěry. Další důležitou poznámkou je, že 73 % Japonců jsou ochotni spolupracovat s člověkem o kterém předem nic nevědí a určit úroveň jeho důvěryhodnosti až po skončení spolupráce (Marsh, 2019).

Ve výzkumu Lee (2019c) osobní zkušenost s přírodní katastrofou nemá na názor jedince téměř žádný vliv. Je možné, že rozporuplnost výsledků ze dvou podobných studií jednoho autora plyne bezprostředně z odlišnosti objektu výzkumu. Zatímco v prvním případě se jedná o objektivní měření efektů přírodních katastrof na sociální důvěru, v druhém je předmětem zkoumání subjektivní pocit připravenosti na ni. Lee (2019c) uznává, že vnímaná odolnost komunity vůči přírodním katastrofám se nemusí shodovat s její skutečnou odolností; předpokládá však, že když se jednotliví členové komunity domnívají, že budou schopni spolupracovat v průběhu přírodní katastrofy a po ní, je pravděpodobnější, že skutečně budou spolupracovat. Toto zjištění souzní s naší dřívější tezí o důvěře či nedůvěře jakožto konstruované sociální realitě: to, že jedinci věří v důvěryhodnost ostatních lidí, reciprocitu vlastní důvěry a schopnost jiných členů komunity spolupracovat může vyústit ve skutečnou reciprocitu a spolupráci, což následně posílí sociální důvěru. Můžeme však také vyslovit hypotézu, že vysoká četnost katastrof a spojené s tím kulturní vzorce mohou vést nejen k posílení sociální důvěry, ale ke kontinuitě její úrovně. Pokud v důsledku vysoké připravenosti jedinců přírodní katastrofa není z jejich strany vnímána jako něco nevšedního, nečekaného nebo nebezpečného, pravděpodobně nezapůsobí na ně nikterak viditelně. Lee (2019c) dále zjišťuje, že strach z přírodní katastrofy na straně lidí, kteří nezažili žádnou přírodní katastrofu, snižuje generalizovanou důvěru. Je pravděpodobné, že tento negativní efekt má zdroj v charakteristikách (respektive kvalitě) informací o přírodních katastrofách, které dostávají jedinci bez přímé zkušenosti. Často negativní zabarvení informací o přírodních katastrofách v médiích a chybějící možnost projít pozitivní zkušenosti z interakce s jinými lidmi může negovat i přítomné pozitivní predispoziční efekty (Albrecht, 2018; Lee, 2019c).

Z našich dosavadních zjištění můžeme odvodit, že v případě Japonska se skutečně jedná o zemi, která vyvinula zvláštní kulturní vzorce pro zvládání přípravy na přírodní

katastrofy a obnovu komunit po nich. Je proto pravděpodobné, že vstupuje do vztahu mezi fyzickým a sociálním dopadem přírodní katastrofy v podobě členství v asociacích. Avšak to, zda způsobuje zvýšení sociální důvěry po katastrofě nebo její kontinuitu, stále není jisté – v kombinaci s jinými faktory může docházet k jen těžce předvídatelným výsledkům. Nyní již můžeme přikročit k analýze zemětřesení v Tóhoku.

3. 3. Zemětřesení v Tóhoku

Data, na kterých nyní chceme vysledovat trendy ve změně úrovně sociální důvěry v Japonsku, pochází z mezinárodního panelového výzkumu „The Survey of Life Satisfaction and Preferences“, probíhajícího ve vybraných asijských zemích a USA od roku 2003. Otázka na generalizovanou důvěru je však obsažena jenom v dotaznících z roků 2010-2013, proto data, použita v tomto oddílu, pokrývají jenom čtyři roky. Panelová data jsme zvolili záměrně, jelikož se domníváme, že dovolují lépe sledovat dynamiku postoje v čase. Sběr dat se prováděl metodou náhodného výběru mezi respondenty ve věku mezi 20 a 69 lety, a to od ledna do února. Proto v době, kdy byl uskutečněn sběr dat pro rok 2011, přírodní katastrofa v Tóhoku (11. března) se ještě neodehrála. Tudíž, data o důvěře v rocích 2010 a 2011 indikují důvěru před katastrofou, zatímco data za roky 2012 a 2013 – po katastrofě.

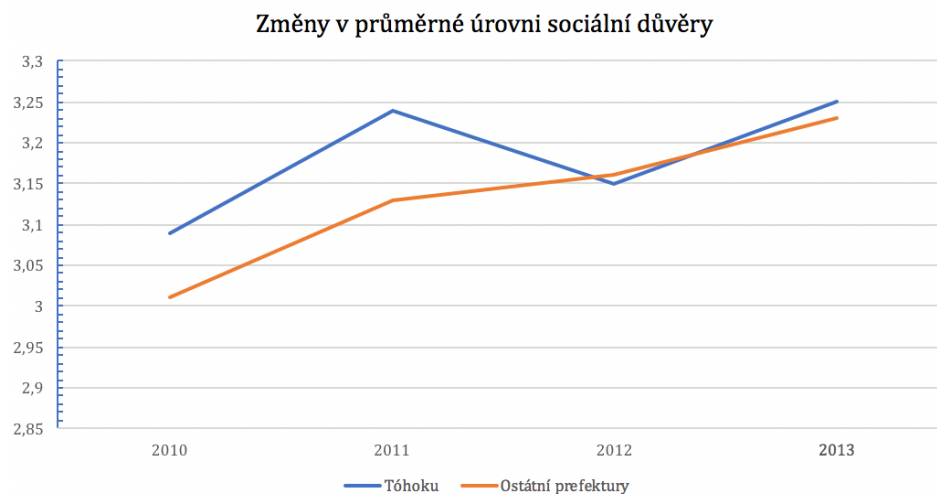
Srovnání mezi postiženými a nepostiženými tímto zemětřesením komunit provedeme pomocí rozdělení souboru na dvě skupiny: prefektury, zasažené zemětřesením a tsunami v Tóhoku (Fukušima, Iwate a Mijagi) a ostatní prefektury Japonska. Nejprve je vhodné se zmínit o tom, že pro prefektury z oblasti Tóhoku (dle dat z roku 2011, kdy se odehrála přírodní katastrofa) jsou charakteristické nižší příjmy a zároveň větší počet členů domácnosti, mezi kterými je tento příjem alokován.

	Tóhoku	Ostatní prefektury	t	Sig.
Počet členů domácnosti	4,4	4,03	5,37*	0,04
Příjem domácnosti v roce 2010 (milion jenů)	5,83	6,3	2,54*	0,002

Tabulka č. 1. Srovnání charakteristik domácností v nepostižených zemětřesením a tsunami oblastech, 2011

Ačkoliv, jak víme, nízké příjmy v oblasti dopadu přírodní katastrofy mohou působit na sociální důvěru negativně, stále se jedná o ekonomicky rozvinutou zemi, která je schopna

alokovat finanční prostředky v případě mimořádných událostí (Yamamura, 2010). Proto si dovoluujeme říci, že ekonomická situace regionu v daném případě hraje ve změně sociální důvěry po katastrofě spíše sekundární roli.

Graf č. 1. Časová řada změn průměrné úrovně generalizované důvěry v postižených a nepostižených zemětřesením a tsunami oblastech

Zatímco sociální důvěra v oblasti Tóhoku po katastrofě klesla, ve zbytku Japonska mírně vzrostla. Je možné, že kulturně zabudována připravenost na přírodní katastrofy nedokázala zapůsobit pozitivně za podmínek takto ničivé katastrofy – totiž, ekonomické škody byly tak velké, že předem akumulovaná sociální důvěra nedokázala pomoci jedincům se spojit a případně vytvořit nové pozitivní zkušenosti. Avšak i přes obrovské materiální škody způsobené katastrofou se lidé postižení katastrofou eventuálně dokázali přizpůsobit novým podmínkám existence. Je totiž možné, že připravenost na katastrofu se projevuje ne v podobě změny v úrovni sociální důvěry, ale i v rychlosti obnovení jejího úrovně před katastrofou. Tyto výsledky totiž svědčí o tom, že přírodní katastrofa nemusí měnit úroveň důvěry navždy: tato adaptační reakce může být jenom dočasná, na což mimo jiné poukazuje Albrecht (2018). Došel k závěru, že katastrofy s delším obdobím trvání mají větší šanci způsobit změny v sociální důvěře již během katastrofy – navíc, takto významné změny se mohou dokonce vyskytnout pouze během stresující události. V případě dlouhodobých katastrof sociální důvěra následně dosahuje úrovně, která se neliší od úrovně před ní.

O katastrofě v Tóhoku víme nejen to, že byla obzvláště ničivá, ale i to, že byla spojená s dlouhodobou evakuací 150 000 obyvatel z postižených oblastí (Hosking, 2016). Totiž, způsobené zemětřesením a následným tsunami škody byly tak velké, že nedovolili obyvatelstvu zvládnout jejich následky samostatně. Nedošlo k nutným pro vytvoření nebo

posílení sociální důvěry mezilidským interakcím a zapojení asociací do dění se odehrálo značně později, a to již v souvislosti s havárií na Fukušimské elektrárně (Brumfiel & Fuyuno, 2012). Domníváme se, že ke snížení sociální důvěry po zemětřesení v Tóhoku přispělo také i to, že způsobilo technogenní katastrofu. Ačkoliv viníkem této události není člověk, ale zemětřesení a následující po něm tsunami, existují výzkumná svědectví, že se po katastrofě snížila institucionální důvěra. Můžeme vyslovit hypotézu, že kulturně internalizovaná připravenost na přírodní katastrofu vystupuje tady v podobě jistoty, orientované na minulost. Zvláštní ničivost zemětřesení v Tóhoku a následující technogenní katastrofa zneplatnili před tím známé praktiky vypořádání se s katastrofou a vyvolaly tak pokles v úrovni sociální důvěry.

Z důvodu dezinformace ze strany vlády Japonci přestali důvěřovat politikům a vědcům, kteří jsou financováni státem, a přenesli svoji důvěru na dobročinné organizace (Hosking, 2016; Lee, 2019a). Navíc, riziko radiace, přítomné v Tóhoku po Fukušimské katastrofě, se ze své podstaty odlišuje od rizik, způsobených přírodní katastrofou, proto jedinci nebyli na ně připraveni. V tomto případě oba druhy rizik dokonce spolupůsobí na sociální důvěru. Určitě, nemůžeme tvrdit, že snížení institucionální důvěry jednoznačně přispělo ke snížení generalizované důvěry, jelikož mechanismy přenosu úrovní důvěr jsou nejasné (Freitag & Traunmüller, 2009). Avšak dovolujeme si říci, že snížená generalizovaná důvěra může indikovat i frustraci z důvodu nedostatečně kvalitního zásahu ze strany politických institucí (Brumfiel & Fuyuno, 2012; Feldhoff, 2018). Právě spojení se lidí proti vládě, které následovalo po zemětřesení a technogenní katastrofě, se mohlo projevit ve zvýšení partikulární důvěry, kterou indikoval Lee (2019a), a snížení generalizované důvěry, která v daném případě indikuje rozčarování jedinců z lidí mimo vlastní primární skupiny.

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, jaké faktory, jak a proč zprostředkovávají vztah mezi přírodní katastrofou a změnou úrovně sociální důvěry v komunitě a případně i celé společnosti. Postupovali jsme metodou postupného zužování optiky, proto v první kapitole jsme věnovali pozornost především teoretickým východiskům studia důvěry. Nejdůležitějším zjištěním bylo to, že jedinci rozlišují mezi důvěrou v lidi z vlastní primární skupiny a důvěrou v lidi obecně, z čehož vyplynulo, že oba druhy důvěry mají odlišné zdroje formování. Dvěma hlavními zdroji pro formování primární, generalizované a institucionální důvěry jsou psychologické predispozice a zkušenosti. Tudíž, nové zkušenosti z mezilidských interakcí nám dovolují upravovat již existující úroveň generalizované důvěry. Z toho jsme odvodili, že kromě ztužující a pojišťující funkce důvěra plní také důležitou adaptační funkci. Proto snížení nebo zvýšení sociální důvěry po přírodní katastrofě jsou dvěma druhy adaptační reakce.

Ve druhé kapitole spočívá analytické těžiště této práce. Usilovali jsme o vytvoření vlastní teorie vlivu úrovně sociální důvěry před katastrofou na její výsledný dopad na komunitu. Usoudili jsme, že příčinou vzniku tohoto fenoménu může být vnímaný rozdíl mezi vlastním postojem jedince a postojem většiny. Sociální klima, vytvořené v důsledku sebenaplňujícího se prorocství před katastrofou, vytváří soběstačnou realitu, která po určitém čase přestává mít objektivní základ. V průběhu stresující události, kterou je přírodní katastrofa, dochází ke konformitě na straně názorové menšiny a ke kontinuitě postoje na straně většiny. Empirická zjištění však svědčí o tom, že úroveň sociální důvěry před katastrofou nezajišťuje kontinuitu postoje na straně většiny. Zjistili jsme, že v případě důvěry se jedná o kreativní sílu, která může vést jedince z jednoho stavu sociální jistoty do zcela odlišného i přes všechna rizika, se kterými je spojena. Vyslovili jsme hypotézu, že některé komunity jsou schopni se odpoutat od hromadné predispozice důvěřovat či nedůvěřovat z důvodu orientace na budoucnost. Tudíž, v některých komunitách dominuje orientace na jistotu, která spočívá nejspíše v blízkých vztazích a je orientována na minulost, zatímco jiné se dokážou spolehnout na tvůrčí sílu vysoce rizikové důvěry v lidi obecně.

Potvrzení nejednoznačnosti vlivu úrovně sociální důvěry před katastrofou jsme našli i v rámci vlastní případové studie, které byla věnována zemětřesení a tsunami v Japonsku. I přesto, že dříve jsme identifikovaly kulturní predispozice pro vysokou míru odolnosti vůči dopadům přírodní katastrofy, generalizovaná důvěra klesla. Identifikovali jsme možné

intervenující proměnné, které negovali pozitivní účinek historické připravenosti Japonců na přírodní katastrofy. Jsou to bezprecedentní ničivost dané přírodní katastrofy a technogenní katastrofa, která následovala ihned po tsunami a mimo jiné snížila institucionální důvěru postiženého obyvatelstva. Hlavním omezením této práce je však chybějící možnost otestovat konkrétní mechanismus tohoto přenosu, což, jak věříme, mohou osvětlit další práce na toto téma. Z toho vyplývá další důležitý závěr: ačkoliv jsme schopni identifikovat jednotlivé faktory, které vstupují do vztahu mezi fyzickou a sociální rovinou přírodní katastrofy, jejich výsledné spolupůsobení nejspíše má nejistou podobu.

Seznam použitých zdrojů

- Albrecht, F. (2018). Natural hazard events and social capital: The social impact of natural disasters. *Disasters*, 42(2), 336–360. <https://doi.org/10.1111/disa.12246>
- Alesina, A., & La Ferrara, E. (2002). Who trusts others? *Journal of Public Economics*, 85(2), 207–234. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(01\)00084-6](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(01)00084-6)
- Allport. (1979). *The Nature Of Prejudice* (25th Anniversary Ed edition). Reading, Mass: Basic Books.
- Anbarci, N., Escaleras, M., & Register, C. A. (2005). Earthquake fatalities: The interaction of nature and political economy. *Journal of Public Economics*, 89(9), 1907–1933. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2004.08.002>
- Baier, A. (1986). Trust and Antitrust. *Ethics*, 96(2), 231–260.
- Bajek, R., Matsuda, Y., & Okada, N. (2008). Japan's Jishu-bosai-soshiki community activities: Analysis of its role in participatory community disaster risk management. *Natural Hazards*, 44(2), 281–292. <https://doi.org/10.1007/s11069-007-9107-4>
- Barton, A. H. (2005). Disaster and Collective Stress. In R. W. Perry & E. L. Quantarelli (Eds.), *What is a disaster? New answers to old questions*. (125-153). USA.
- Becker, L. C. (1996). Trust as Noncognitive Security about Motives. *Ethics*, 107(1), 43–61.
- Bhandari, R. B., Okada, N., Yokomatsu, M., & Ikeo, H. (2010). Analyzing urban rituals with reference to development of social capital for disaster resilience. *2010 IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics*, 3477–3482. <https://doi.org/10.1109/ICSMC.2010.5642437>
- Bjørnskov, C. (2007). Determinants of generalized trust: A cross-country comparison. *Public Choice*, 130(1), 1–21. <https://doi.org/10.1007/s11127-006-9069-1>
- Brancati, D. (2007). Political Aftershocks: The Impact of Earthquakes on Intrastate Conflict. *The Journal of Conflict Resolution*, 51(5), 715. <https://doi.org/10.1177/0022002707305234>
- Brumfiel, G., & Fuyuno, I. (2012). Japan's nuclear crisis: Fukushima's legacy of fear. *Nature News*, 483(7388), 138. <https://doi.org/10.1038/483138a>
- Brunsma, D. L., Overfelt, D., & Picou, J. S. (2010). *The Sociology of Katrina: Perspectives on a Modern Catastrophe*. Rowman & Littlefield.
- Burns, N., Kinder, D., & Rahn, W. (2003). *Social Trust and Democratic Politics*.
- Chang, K. (2010). Community cohesion after a natural disaster: Insights from a Carlisle flood. *Disasters*, 34(2), 289–302. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2009.01129.x>
- Coleman, J. S. (1994). *Foundations of Social Theory*. Harvard University Press.
- Crepaz, M., Jazayeri, K., & Polk, J. (2016). What's Trust Got to Do With It? The Effects of In-

- Group and Out-Group Trust on Conventional and Unconventional Political Participation: What's Trust Got to Do With It? *Social Science Quarterly*, 98. <https://doi.org/10.1111/ssqu.12271>
- Dussaillant, F., & Guzmán, E. (2014). Trust via disasters: The case of Chile's 2010 earthquake. *Disasters*, 38(4), 808–832. <https://doi.org/10.1111/disa.12077>
- Ervasti, H., Kouvo, A., & Venetoklis, T. (2019). Social and Institutional Trust in Times of Crisis: Greece, 2002–2011. *Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement*, 141(3), 1207. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-1862-y>
- Fischer III, H. W. (2003). The Sociology of Disaster: Definitions, Research Questions, Measurements in a Post-September 11, 2001 Environment. *Conference Papers -- American Sociological Association*, 1–19. Извлечено от <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>
- Freitag, M., & Traunmüller, R. (2009). Spheres of trust: An empirical analysis of the foundations of particularised and generalised trust. *European Journal of Political Research*, 48(6), 782–803. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2009.00849.x>
- Freudenburg, W. R. (1997). *Contamination, Corrosion and the Social Order: An Overview*: <https://doi.org/10.1177/001139297045003002>
- Freudenburg, W. R. (2000). The 'Risk Society' Reconsidered: Recreancy, the Division of Labor, and Risks to the Social Fabric. В М. J. Cohen (Ред.), *Risk in the Modern Age: Social Theory, Science and Environmental Decision-Making* (cc. 107–120). https://doi.org/10.1007/978-1-349-62201-6_5
- Fukuyama, F. (1996). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity* (First Free Press paperback edition). New York: Free Press Paperbacks.
- Gambetta, D. (1988). Trust Making and Breaking Cooperative Relations. In D. Gambetta (Ed.), *Can we Trust Trust?* (213-238). Blackwell.
- Glanville, J. L., & Paxton, P. (2007). How do We Learn to Trust? A Confirmatory Tetrad Analysis of the Sources of Generalized Trust. *Social Psychology Quarterly*, 70(3), 230–242. <https://doi.org/10.1177/019027250707000303>
- Gundelach, B. (2014). In Diversity We Trust: The Positive Effect of Ethnic Diversity on Outgroup Trust. *Political Behavior*, 36(1), 125–142. <https://doi.org/10.1007/s11109-013-9220-x>
- Han, Z., Hu, X., & Nigg, J. (2011). How Does Disaster Relief Works Affect the Trust in Local Government? A Study of the Wenchuan Earthquake. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*, 2(4), 1–20. <https://doi.org/10.2202/1944-4079.1092>
- HARDIN, R. (1993). The Street-Level Epistemology of Trust. *Politics & Society*, 21(4), 505–529. <https://doi.org/10.1177/0032329293021004006>
- Hardin, R. (2002). *Trust and trustworthiness*. New York, NY, US: Russell Sage Foundation.

- Herreros, F., & Criado, H. (2008). The State and the Development of Social Trust. *International Political Science Review*, 29, 53–71. <https://doi.org/10.1177/0192512107083447>
- Hosking, G. (2016). *Trust: A History* (Rosspen). Moskva.
- Hou, W. (1997). Reflections on Chinese Traditional Ideas of Nature. *Environmental History*, 2(4), 482–493. <https://doi.org/10.2307/3985610>
- J. Steven Picou, Brent K. Marshall, & Duane A. Gill. (2004). Disaster, Litigation, and the Corrosive Community. *Social Forces*, 82(4), 1493.
- Jackman, R. W., & Miller, R. A. (1996). A Renaissance of Political Culture? *American Journal of Political Science*, 40(3), 632–659. <https://doi.org/10.2307/2111787>
- Jones, K. (1996). Trust as an Affective Attitude. *Ethics*, 107(1), 4–25.
- Kang, S. H., & Skidmore, M. (2018). The Effects of Natural Disasters on Social Trust: Evidence from South Korea. *Sustainability*, Vol 10, Iss 9, p 2973 (2018), (9), 2973. <https://doi.org/10.3390/su10092973>
- Kitagawa, K. (2015). Living with an Active Volcano: Informal and Community Learning for Preparedness in South of Japan. *B Advances in Volcanology*. https://doi.org/10.1007/11157_2015_12
- Lee Clarke. (2008). Possibilistic Thinking: A New Conceptual Tool for Thinking about Extreme Events. *Social Research*, 75(3), 669.
- Lee, J. (2019c). Bonding and bridging social capital and their associations with self-evaluated community resilience: A comparative study of East Asia. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, n/a(n/a). <https://doi.org/10.1002/casp.2420>
- Lee, J. (2019a). Post-disaster trust in Japan: The social impact of the experiences and perceived risks of natural hazards. *Environmental Hazards*, 0(0), 1–16. <https://doi.org/10.1080/17477891.2019.1664380>
- Lee, J. (2019b). The Social Impact of Natural Hazards: A Multilevel Analysis of Disasters and Forms of Trust in Mainland China. *Disasters*, 0(0). <https://doi.org/10.1111/disa.12410>
- Lee, J., & Yi, D. (2018). Still a new democracy? Individual-level effects of social trust on political trust in South Korea. *Asian Journal of Political Science*, 26(2), 201–220. <https://doi.org/10.1080/02185377.2018.1488595>
- Levi, M. (1998). A state of trust. In V. Braithwaite and M. Levi (Eds.), *Trust and Governance*, Russell Sage Foundation. (77-101). New York.
- Luhmann, N. (1979). *Trust and Power: Two Works*. Wiley.
- Marsh, R. (2019). Social Trust in Japan and Taiwan: A Test of Fukuyama's Thesis. In M. Sasaki (Ed.), *Trust in Contemporary Society*. (210-232). Brill.
- Miller, D. s. (1, 2). (2006). Visualizing the corrosive community: Looting in the aftermath of

- Hurricane Katrina. *Space and Culture*, 9(1), 71–73. <https://doi.org/10.1177/1206331205283762>
- Misztal, B. A. (2011). Trust: Acceptance of, Precaution Against and Cause of Vulnerability. *Comparative Sociology*, 10(3), 358–379. <https://doi.org/10.1163/156913311X578190>
- MOFA: Disasters and Disaster Prevention in Japan. (б. д.). Извлечено 13 декабрь 2019 г., от <https://www.mofa.go.jp/policy/disaster/21st/2.html>
- Nakagawa, Y., & Shaw, R. (2004). Social Capital: A Missing Link to Disaster Recovery. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 22.
- Newton, K., & Zmerli, S. (2011). Three forms of trust and their association. *European Political Science Review*, 3(2), 169–200. <https://doi.org/10.1017/S1755773910000330>
- Papanikolaou, V. (2012). Trust, Social and Personal Attitudes after Wildfires in a Rural Region of Greece. *Sociology Mind*, 02, 87–94. <https://doi.org/10.4236/sm.2012.21012>
- Putnam, R. D. (2001). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* (1st edition). New York, NY: Touchstone Books by Simon & Schuster.
- Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nonetti, R. Y. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Извлечено от <https://www.jstor.org/stable/j.ctt7s8r7>
- Ritchie, L. A., & Gill, D. A. (2007). Social Capital Theory as an Integrating Theoretical Framework in Technological Disaster Research. *Sociological Spectrum*, 27(1), 103–129. <https://doi.org/10.1080/02732170601001037>
- Rodriguez, H., Quarantelli, E. L., & Dynes, R. (2009). *Handbook of Disaster Research*. Springer Science & Business Media.
- Rothstein, B., & Stolle, D. (2003). *Social Capital, Impartiality and the Welfare State: An Institutional Approach*. https://doi.org/10.1057/9781403979544_10
- Rotter, J. B. (1971). Generalized expectancies for interpersonal trust. *American Psychologist*, 26(5), 443–452. <https://doi.org/10.1037/h0031464>
- Sampaio, J. O., De-Losso, R., Cunha, L. G., & De Pieri, R. (2015). *Does the Concern About Local Crime Affect Trust in the Police?* (SSRN Scholarly Paper Вып. ID 2670095). Извлечено от Social Science Research Network website: <https://papers.ssrn.com/abstract=2670095>
- Sedláčková, M. (2012). *Důvěra a demokracie: Přehled sociologických teorií důvěry od Tocquevillova po transformaci v postkomunistických zemích* (Vydání první). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) : Sociologický ústav AV ČR.
- Skidmore, M., & Toya, H. (2002). Do Natural Disasters Promote Long-Run Growth? *Economic Inquiry*, 40(4), 664–687. <https://doi.org/10.1093/ei/40.4.664>
- Skidmore, M., & Toya, H. (2013). Natural Disaster Impacts and Fiscal Decentralization. *CESifo Forum*, 11, 43–55. <https://doi.org/10.3368/le.89.1.101>
- Slovic, P. (1993). Perceived risk, trust and democracy. *Risk Analysis*, (13), 675–682.

- Sorokin, P. A. (1942). *Man and society in calamity; the effects of war, revolution, famine, pestilence upon human mind, behavior, social organization and cultural life*. Oxford, England: Dutton.
- Stallings, R. (1998) “Disaster and the Theory of Social Order. In Quarantelli, E. L. (Ed.), *What Is a Disaster? Perspectives on the Question*. (127-145). London: Routledge.
- Sztompka, P. (1999). *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge University Press.
- Thomas Feldhoff. (2018). Visual Representations of Radiation Risk and the Question of Public (Mis-)Trust in Post-Fukushima Japan. *Societies*, (2), 32. <https://doi.org/10.3390/soc8020032>
- Toya, H. (1), & Skidmore, M. (2). (2014). Do natural disasters enhance societal trust? *Kyklos*, 67(2), 255–279. <https://doi.org/10.1111/kykl.12053>
- Toya, Hideki, & Skidmore, M. (2007). Economic development and the impacts of natural disasters. *Economics Letters*, 94, 20–25. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2006.06.020>
- Toya, Hideki, Skidmore, M., & Robertson, R. (2010). A Reevaluation of the Effect of Human Capital Accumulation on Economic Growth Using Natural Disasters as an Instrument. *Eastern Economic Journal*, 36(1), 120–137. Извлечено от JSTOR.
- Uslaner, E. M. (1999, октябрь). Democracy and social capital. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511659959.005>
- Uslaner, E. M. (2002). *The Moral Foundations of Trust* (SSRN Scholarly Paper Вып. ID 824504). Извлечено от Social Science Research Network website: <https://papers.ssrn.com/abstract=824504>
- Uslaner, E. M. (б. д.). *Disaster and political trust: The Japan Tsunami and Earthquake of 2011*. 28.
- Vanneste, B. S. (2016). From interpersonal to interorganisational trust: The role of indirect reciprocity. *Journal of Trust Research*, 6(1), 7–36. <https://doi.org/10.1080/21515581.2015.1108849>
- Whiteley, P. F. (2000). Economic Growth and Social Capital. *Political Studies*, 48(3), 443–466. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00269>
- Wuthnow, R. (2004). *Trust as an Aspect of Social Structure*. <https://doi.org/10.1525/california/9780520241367.003.0010>
- Yamagishi, T. (2011). *Trust: The Evolutionary Game of Mind and Society*. Извлечено от <https://www.springer.com/gp/book/9784431539353>
- Yamagishi, T., Akutsu, S., Cho, K., Inoue, Y., Li, Y., & Matsumoto, Y. (2015). Two-Component Model of General Trust: Predicting Behavioral Trust from Attitudinal Trust. *Social Cognition*, 33, 436–458. <https://doi.org/10.1521/soco.2015.33.5.436>
- Yamagishi, T., & Yamagishi, M. (1994). Trust and Commitment in the United States and Japan.

Motivation and Emotion, 18, 129–166. <https://doi.org/10.1007/BF02249397>

Yamamura, E. (2010). Effects of Interactions among Social Capital, Income and Learning from Experiences of Natural Disasters: A Case Study from Japan. *Regional Studies*, 44(8), 1019–1032. <https://doi.org/10.1080/00343400903365144>

Yamamura, E. (2015). The Impact of Natural Disasters on Income Inequality: Analysis using Panel Data during the Period 1970 to 2004. *International Economic Journal*, 29(3), 359–374. <https://doi.org/10.1080/10168737.2015.1020323>

Yamamura, E. (2016). Natural disasters and social capital formation: The impact of the Great Hanshin-Awaji earthquake. *PAPERS IN REGIONAL SCIENCE*, 95, S143. <https://doi.org/10.1111/pirs.12121>

Yamamura, E., & Powdthavee, N. (2019). The Early Life Influences of Teachers' Genders on Later Life Charitable Giving: Evidence from the Natural Disasters in Japan. *IZA Discussion Papers*.

Yong-Chan Kim, & Jinae Kang. (2010). Communication, neighbourhood belonging and household hurricane preparedness. *Disasters*, 34(2), 470–488. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2009.01138.x>

Yosano, A., & Hayashi, N. (2005). Social Stratification, Intermediary Groups and Creation of Trustfulness. *Sociological Theory and Methods*, 20(1), 27–44. <https://doi.org/10.11218/ojjams.20.27>